De schatten van Groot-Griekenland

Carel Scharten

bron
Carel Scharten, *De schatten van Groot-Griekenland*. Wereldbibliotheek, Amsterdam 1939

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/scha043scha01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

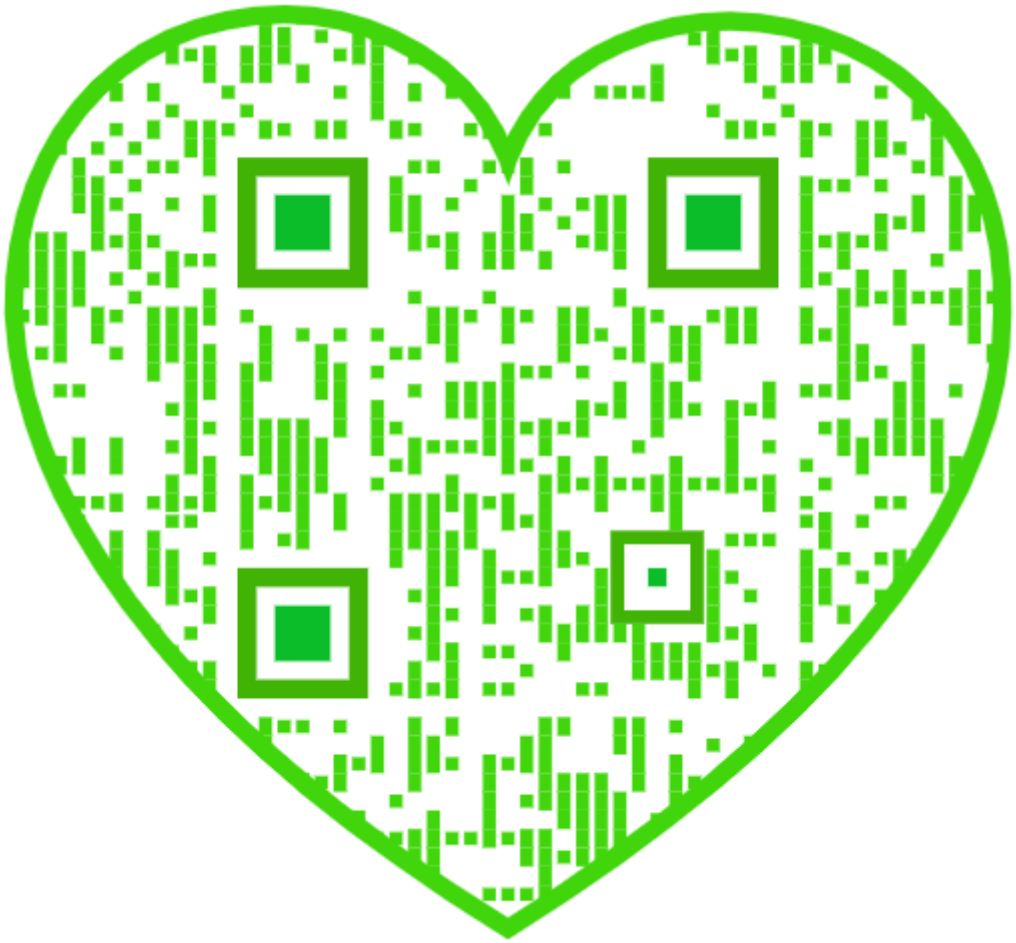

I
Aan de voorpoort van de Puglie: Benevento

HET wordt nacht. De maan reist mee met den trein en doet in de rondom flonkerende golf van Gaeta haar zilveren schakels krinkelen. Later schijnt zij over bleeke landschappen, spookachtig als landschappen uit Dante's Inferno. Drie rijen van hooge bogen boven elkaar, glijdt vervaarlijk een aquaeduct dwars over ons heen en verliest zich in het duister. In de diepte van een ravijn flikkert een kronkelende stroom. Dan raast vormeloos de nacht aan den lichten trein voorbij....

Wij reizen naar het halfvergeten land, waar gramme kathedralen heerschen over onbekende stadjes, en in de geweldige burchten van den dichterlijken keizer en welhaast Oosterschen despoot, Frederik den Tweede uit het geslacht der Hohenstaufen, de middeleeuwen zich nog verschansen; de veelverwoeste kuststreek, waar een lichtende Grieksche beschaving in puin viel, en waar onder de eeuwenoude olijven bij de eeuwig jonge zee de schimmen van Vergilius en Horatius, van den Noormannen-koning Rogier en van Karel den Vijfde elkander ontmoeten.

Wij zullen het dezen nacht niet bereiken. Wij denken uit te stappen in Benevento, de voorpoort van de Puglie. En ook Benevento waart door onze gedachten met zijn geschiedenis van dertig eeuwen. *Male*ventum noemden het, na den Samnitischen oorlog, de Romeinen, aldus den ouden Dorischen naam Maloenton (Weerkeer der kudden) verstaande. Doch toen Pyrrhus er verslagen was, in 275 voor Christus, werd het tot *Bene*ventum omgedoopt. Ook de Carthagers leden hier de nederlaag. Colonia Julia Felix Beneventum, werd het onder Augustus een rijke stad, het midden der Via Appia en een centrum van cultuur. En de Gothen, en de Byzantijnen, en de Longobarden.... In het midden der achtste eeuw sticht Arechi II den liefelijken rondbouw van Santa Sofia, Benevento's eerste Christenkerk! Vrouwennamen als Adelperga en Ermingarda bloeien er, tot de Pausen het aan zich trekken. San Francesco zegende de stad, die twintig jaar later door Frederik den Tweede werd verheerd, en de ridderlijke Manfred, zijn zoon, verloor er zijn jonge leven, overwonnen door de Anjou's. Pestilentie en aardbevingen bezochten het, en in 1799 werd er de naïeve vrijheidsboom geplant, tot Napoleon den lap grond cadeau gaf aan.... Talleyrand.

De trein heeft stilgehouden. Buiten het station wacht ons de holle nacht. Er waait een koude Octoberwind. Wij gaan zitten in het geraamte van wat eens een rijtuigje was, en een paard van enkel ribben draaft de breede, gure buitenwijk in. - ‘Grand Hôtel’ hebben wij den koetsier gezegd, er 't beste van hopende; de Zuid-Italiaansche comfort heeft nu eenmaal een averechtsche faam! Maar het Grand Hôtel is er niet meer. Hij zal ons brengen naar den Aldergo bell' Impero! Dat klinkt ook niet kwaad....

Bibberend in onze te dunne kleeding - het was in Florence wàrm, dien morgen - spieden wij uit, als we de wijde brug over den Calore passeeren. Daar staat Benevento somber op zijn hooge wallen. Langzaam bestijgen we de donkere straten, waar geen sterveling gaat. Toch is het nauwlijks elf uur. In één café is nog licht aan; op het terrasje voor de deur zit één meneer. Die lage, zware kerk met dien zwaren toren is zeker de Dom. Maar waar is de Albergo dell' Impero? Wij slaan een lugubere steeg in; dan een nog duisterder slop.... Koetsier, waar ga je heen? Maar hij let niet op ons en laat zijn rossinant draven. ‘Piazza della Dogana’ lezen wij eindelijk aan een straathoek. 't Is een leeg pleintje; en daarop een soort logement; méér zeker niet!

De vestibule van den Albergo dell' Impero blijkt een vierkante meter groot. De trap is vlak tegenover de deur. Terzij kijkt men een slaapkamer binnen, waaruit een man in hemdsmouwen te voorschijn schiet. Het Impero is weinig belovend, maar boven blijkt de kamer zindelijk. Er is zelfs stroomend water! En wij slapen er gerust.

De morgen brengt een fleurige verrassing: onder ons raam in de vroege zon is er het vertier van een marktje. Een vreemd marktje, enkel van zakken zaad: tarwe, haver, boonen, capucijnen, lijnzaad, linzen. Vrouwen hurken erbij in witte, gebloemde jakken, de hoofddoeken kunstig tezaamgeplooid over de haren. Daar komt, naast haar muilezel, een statige matrone het pleintje op. De muil heeft dwars over den rug een lange zak, die langs de beide flanken afhangt, puilend van het zaad. Zij zelve draagt een groote, ronde mand op het hoofd, vol koraalroode tomaten. Aan haar arm bengelt een kleiner korfje. Wat is erin? Een koppel duiven.... Als zij haar manden en zakken heeft afgeladen, doet vergenoegd met zijn staart slaande de muil een stapje vooruit, en nog een, en kwansuis vreet hij, aan een open zak, van een andermans haver.... totdat zijn euveldaad ontdekt wordt en hij een muil-peer krijgt tegen zijn kinnebak. De matrone, waardig als een koningin, is tusschen haar waren neergezegen en geeft er geen acht op. De Piazza della Dogana lijkt een tooneel, waar met veel folkloristische natuurlijkheid een marktje wordt opgevoerd. Karretjes komen het tooneel op, er is veel stil spel tusschen de figuranten, en een jonge kerel met een flambard en een theatraal geplooiden mantel om, gaat ongetwijfeld zoo meteen een aria zingen....

Nu loopen wij langs de zonnige morgenstraten. Heel Benevento, dezen dag, blijkt één markt. Kramen, wagens, stalletjes, vullen alle hoeken, die het verkeer maar openlaat. Overal rijden de karren, blauw op roode wielen, of gaan met bedachtzamen stap de lastdieren. Vol boerenvolk is de stad. De vrouwen, met haar wijde, korte rokken boven de hooge laarzen, de handen in de zijden, wenden zich en wiegen evenwichtig onder de groote manden of in doeken geknoopte

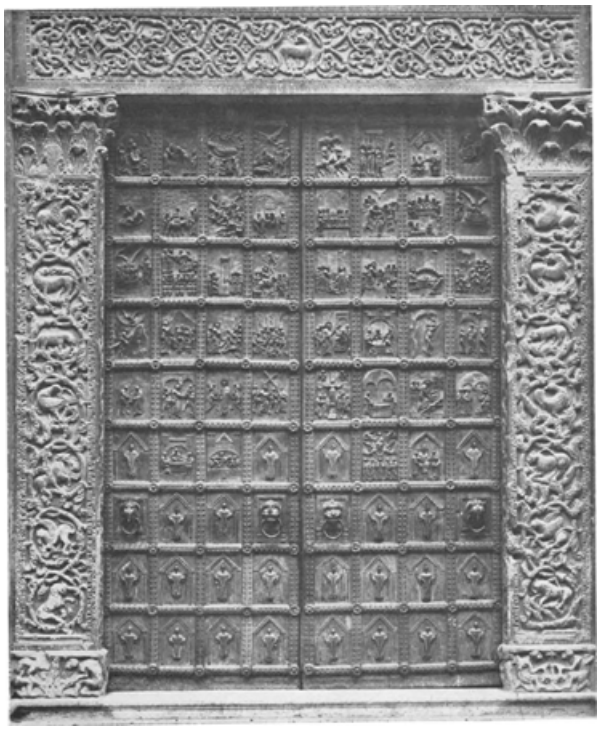

I De bronzen deuren der Kathedraal van Benevento (XIIe eeuw) (pag 9).

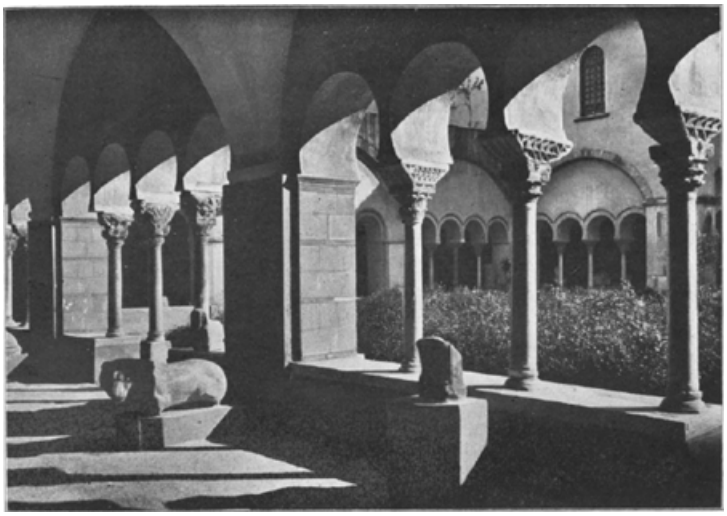

II Kloosterhof van Santa Sofia te Benevento (XIVe eeuw). Onder: De Burcht van Barletta (XIIIe eeuw) (pag 11 en 20).

III *Barletta*, de Kathedraal (XIIe - XIVe eeuw). - Rechts, de zetel van Sant Elia, in San Nicòla te Bari. - Onder: de Burcht van Bari (XIIIe eeuw) (pag. 19, 42 en 44).

IV Castel del Monte, het jachtslot van Frederik II (1240) (pag 28)

pakken, die los op haar hoofd staan. Zelfs als zij druk gebaren en de rokken zwaaien, balanceeren zij feilloos haren last met het lenige equilibre harer hiëratische gestalten.

Het kille oord van den vorigen nacht, dat een verlaten bouwval leek op het puin van vergane beschavingen, is thans één warme wemeling van leven. Maar uit dat hedendaagsche Benevento, bloeiend centrum van de streek, rijzen de grijze monumenten van vele eeuwen her.

De kathedraal, uit het jaar 1000, is maar een hulpeloos getuige van de kunst harer scheppers. De gevel is half van het Pisaansche type, half door lompe handen uit later tijd voltooid, doch in die grauwe massa lokken, een kostelijk kleinood, de twaalfde-eeuwsche bronzen deuren. Heerlijk van kleur - een levend donkergroen tusschen grijsgroene verweerdheid - staan zij, wonderlijk gaaf bewaard, tusschen de rijk-gebeeldhouwde pilasters, waarop gevleugelde mythologische dieren, leeuwen en vogels, zich in het gratievolste lofwerk verwarren, terwijl een even rijke architraaf hen dekt. Elk dier beide deurhelften bestaat uit zesendertig langwerpige tafereeltjes, in bas-relief; vier in de breedte, en negen in de hoogte. Hoe bekoorlijk is de argeloosheid dier summiere voorstellingen! De drie koningen, die op hun schots steigerende paardjes rijden naar de ster in den rechter bovenhoek; Lazarus, mummie in zijn windsels, dien Christus opwekt; het avondmaal, links de Heiland, rechts Judas, en achter de tafel de elf andere apostelen, elf ronde kopjes boven elf kleine broodjes.... Doch hoe expressief is de Judas-kus!

En mogen de voorstellingen naïef zijn, prachtig is de compositie van het geheel! De beeldjes uit het leven van den Verlosser gaan niet tot onder toe, tot aan de voeten van het volk! Zij steunen op de nederige kerk: vier rijen vakjes met aldoor denzelfden gestyleerden bisschop, als wilden zij zeggen, geen bepaalde bisschoppen, maar *de Kerk* voor te stellen. Daartusschen voegen zich op de derde rij de monumentale handvatten: twee leeuwe- en twee adelaarskoppen, die zware ringen dragen in muil en bek.

Langen tijd staan wij bewonderend voor dit louter meesterwerk. Maar een meneertje, trotsch op zijn stad, draait om ons rond, lacht ons verstandhoudelijk toe, en zegt eindelijk: wij moeten de ‘schat’ gaan zien! En als wij later de vijfschepige kerk bekijken, komt er alweer een vrouwtje met lieve oogen op ons af en vraagt, inplaats van te bedelen, of wij de ‘schat’ wel zagen! Die ‘schat’ blijkt de schat van aller harten.

De kerk, nuchter en schamel, is vrijwel stemmingloos, bedorven door den wansmaak der laatste eeuwen. Slechts wordt zij geschraagd door Dorische zuilen, blijkbaar alle herkomstig van eenzelfde antiek gebouw, want zij zijn alle gelijk. In het hooggelegen koor, waartoe geen trappen opvoeren dan van terzijde, zitten

in een halven kring de kanunniken, en een mis wordt voor hen opgedragen. Aan den rand van het koor, onder een open tempeltje, het ciborium, bevindt zich het altaar, zoodat de officiant met het gezicht naar het volk staat, zooals in vroeger eeuwen een vertrouwelijker gebruik het wilde.

Wij vragen, den schat te mogen zien. De koster zegt ons te wachten in de sacristie, tot de mis voorbij is; een der kanunniken heeft den sleutel in zijn zak.

Daar, op een bank bij een pilaar liggen een sjaaltje en een kerkboek; plasjes water er naast.... Een geestelijke legt het ons uit: er is een meisje flauwgevallen, dat van den aartsbisschop het vormsel begeerde te krijgen en vele dagen gevast had. Men heeft haar met water besprenkeld om haar bij te brengen en nu rust zij in een ander vertrek. Na een poos verschijnt de jonge vrouw, klamgeel en uitgehongerd, met koortsige oogen. Wie is zij, dat zij niet, als elk ander gelukkig kind, van den bisschop het kruisje der heilige olie ontving en niet twee dagen lang gloriënd rondliep als een soort engeltje, met het witzijden, goud geborduurde bandje om haar krullen? Wat is deze ongelukkige overkomen, dat zij eerst nù het vormsel ontvangt? De koster zal haar begeleiden naar Zijne Eminentie.... Wij moeten nog een poosje wachten.... 'Coraggio!' zeggen haar verwanten, twee vrouwen in het zwart, 'Houd moed!' Zelfs nù mag het geen vreugde voor haar zijn, koortsig, een nieuwe flauwte nabij, door den Aartsbisschop te worden gezalfd.

Maar het duurt lang. Het duurt zóólang, dat *wij* den moed opgeven, en zonder den 'schat' te hebben gezien, verlaten wij de Kathedraal.

Buiten aan den toren merken wij het antieke basrelief op, dat het wapen werd der stad, een geestig everzwijn, - en verderop een gedenksteen voor Vincenzo Maria Orsini, die hier van 1686 - 1724 aartsbisschop was, de latere paus Benedictus XIII; een aartsbisschop met eere, getuige deze woorden, waarmee de inscriptie aanvangt, doch welker echt-Italiaansche hoogdravendheid ons glimlachen doet:

> '*Slapeloos* in de vurige begeerte naar weldadigheid
> en in het meeleven met de rampen des volks....'

Wij dalen een paar donkere stegen af, waar, als in Napels, men door de open deuren de raamlooze één-kamer-behuizing binnenblikt; de ledikanten staan er naast het keukenfornuis, en maar al te vaak zit een zusje of een grootmoeder de kleinen te luizen.... Dan worden de straatjes ruimer en lichter, totdat, aan den buitenkant der stad, de zon der eeuwen schijnt over een Beneventum uit den tijd der Caesars: het Romeinsche theater. Het is een groot theater, dat daar gedurende de laatste jaren vanonder puin en aarde te voorschijn is gekomen, en het wekt een beeld van het Beneventum van twintig eeuwen her, met zijn pleinen en bogengangen, zijn basilieken en thermen, gansch den breeden heuvel over

tot aan den Triomfboog van Trajanus toe. Wij doordwalen de hooge, gewelfde gangen onder het halfrond der zitplaatsen; dan, van de orchestra, voert men ons nog verder omlaag tot een zaal, waarvan de omvangrijke resten, de wanden en de banken daarlangs, bekleed zijn met rose en groen marmer....

Wat kan deze rijke zaal, terzijde het theater, en lager dan dat, geweest zijn? Een kleedkamer? Het is volkomen onaannemelijk. Was het misschien niet een dier onderaardsche heiligdommen, gewijd aan den Mithras-dienst, die toen over heel Italië verspreid was? Er waren er niet zelden in de nabuurschap van schouwburgen en vooral van amphitheaters, omdat gladiatoren en histrionen deze exotische mysteriën gretig aanhingen. Zalen waren het van groote pracht, waarin de neophiet gebracht werd om ingewijd te worden. Van hoog uit haar gewelfde dak viel door een opening een geheimzinnig daglicht over het outer eronder, totdat een bloedstroom eruit neerkletterde op den naakten inwijdeling, het bloed van een rund, dat daarboven geslacht werd. Vindt men den Perzischen zonnegod Mithras niet immer voorgesteld als een jongeling, die het mes stoot in de keel van den stier, dien hij bedwong?

Wat later wandelen wij onderlangs de stadswallen; in de diepte stroomt de Calore en verweg wazen de bergen. Dan staat plotseling opnieuw het oude Rome voor ons, de Porta Aurea, even harmonisch van verhoudingen als rijk aan edel beeldhouwwerk. Het is de Triomfboog, in het jaar 115 voor Trajanus opgericht, doch dien de groote keizer nooit aanschouwde, want hij stierf in het Oosten; en de triomftocht, in een rondomloopend fries erop afgebeeld, werd nimmer werkelijkheid.

Verderop, tegenover het kasteel uit de veertiende eeuw, verrijzen buiten de wallen een paar hypermoderne gebouwen van het nieuwe Italië, een gymnasium, het huis van den Balilla.... Veelvensterig en fonkelnieuw van kleuren, vloeken zij tegen het van de eeuwen overtogen gelaat van het oude stadje. Maar vloekte niet evenzoo, toen zij verrees in de vreugde van haar nieuwheid, de Longobardisch-Saraceensche kathedraal tegen de Romeinsche bouwwerken, die toen nog over waren, en was dat vloeken, zelfs al deed een kathedraal het, niet gezond? Zoodra in het leven van een stad zulk ‘vloeken’ ophoudt, is haar doodvonnis geteekend.

Maar Benevento hield nog zijn meest betooverende oord voor ons verborgen. Bij Santa Sofia, zijn oudste kerkje - acht antieke kolommen, die een kleinen koepel dragen - behoort een kloosterhof van zes eeuwen later (±1350), en dien betredend, waant men zich in een soort Alhambra. Door een inhoeking is deze kruisgang onregelmatig van vorm, hetgeen haar perspectieven des te boeiender maakt, en de fijne zuiltjes met de rijke kapiteelen worden gedekt door breede, nog rijker bebeitelde steunkussens, waarop de hoefijzervormige Arabische

boogjes rusten. Allerbekoorlijkst is het beeldhouwwerk aan die steunkussens (pulvini); zij verhalen van heilige gebeurtenissen, van symbolische dieren, of van de maanden van het jaar in naïeve tafereelen van oogst en jacht en slacht.

En eensklaps, bij het omslaan van een hoek in dezen kloostergang, ziet men onder de licht-doorspeelde gewelven Egyptische beelden opgesteld, strenge en schoone Egyptische beelden in zwart en grijs marmer, gestyleerde vogels, godenfiguren.... Hoe komt hier opeens dit hoekje Egyptisch museum? De beelden zijn in Benevento zelf opgegraven; ze zijn uit den Isis-tempel, voor welken, ten tijde van Domitianus, twee obelisken werden opgericht, waarvan enkele fragmenten nog steeds het stadje sieren. Ook de Isis-dienst was zeer verbreid in den keizertijd.

Het valt moeilijk, te scheiden van dit droomschoone oord, maar de trein wacht niet, en dus bestijgen wij opnieuw een samenstel van latjes en lappen, dat hier een rijtuig heet, en een paard, dat zeker niet door zijn vetheid in het draven wordt belemmerd, voert ons door den blauwen dag, langs het failliete Grand-Hôtel, naar het station.

II
Naar Troja en Barletta

WAAR gaat de reis naar toe vandaag? Naar Troje!

Naar Troje?

Naar Troja, inderdaad. Niet het beroemde Troje der oudheid, maar een Troja, dat in 1017 door een Griekschen stadhouder werd gebouwd op de plaats van het antieke Aecae; het vroolijke Troja op zijn heuvel met een der fraaiste kathedralen van Zuid Italië. Wij kenden al van te voren het uitzonderlijke radvenster, asymetrisch met zijn elf spaken en zijn elf lichtschijven, niet van glas, maar van lood, in verschillende figuren geperforeerd, en waardoor sinds negen eeuwen een geheimzinnig trillend licht zeeft. En nog verlangender zijn wij naar de prachtige bronzen deuren van Oderisio, Byzantijnsch van stijl, en zeldzaam door hun zilver-incrustatie's. Ook het uitzicht over gansch den eindeloozen ‘Tavolière’, de vruchtbare vlakte van Foggia, zien wij al in onze verbeelding, en wij voor voelen de zuivere rust der eenzaamheid, waarin dat stadje staat.

Vol verwachting van wat de avond ons brengen zal, zitten wij in onze ouderwetsche coupé - een boemeltreintje in het Zuiden! - en kijken uit. De streek heeft een eigenaardig karakter; de aarde is niet zwart of rood of grijs, maar bleek als duinzand. Wij zien, dat de heuvelhellingen omgeploegd zijn; wat heeft hier kunnen groeien? Schaars is er een boerenhuis; in de verte verschijnt een blank blokkend bergoord tegen de blauwe lucht.

De trein intusschen houdt stil bij elk stationnetje, doch bij geen enkel valt er iets te zien van welk dorp of gehucht ook. Toch voeren al die stationnetjes den naam van twee oorden; die liggen te weerszijden diep de bergen in.

Maar bij de vierde of vijfde halte schijnt de trein niet meer van zins te vertrekken.... Wij wachten, vijf minuten, tien minuten. Wat is er aan de hand? Vele reizigers zijn uitgestapt; zij kuieren het landelijk perronnetje langs, gaan eens kijken bij de locomotief. Want de electrische locomotief is defect. 't Is een oud model machine, niet meer geschikt voor de groote lijnen, maar altijd nog goed genoeg voor ‘het Zuiden’.

‘Ze hebben naar Benevento getelegrafeerd, om werkvolk’, weet er een.

‘Om een stoommachine’, zegt een ander.

‘Daar zal wel een uurtje mee gemoeid zijn’, besluit een derde.

Niemand maakt er zich bezorgd over. Maar wij wel! Wij moeten naar Troja! En om in Troja te komen valt er nog twee uur te klimmen vanaf het station! De autobus, die in het spoorboek staat - de eenige van heel den dag - zal weg zijn!

Er is een jongeman, die ook naar Troja moet; of liever, hij moet in Troja uitstappen, voor het aan den overkant gelegen Castelluccio.

- Wat gaat *hij* doen, als *zijn* autobus weg is?

‘Loopen’, zegt hij goedsmoeds.

‘Er staat misschien wel een rijtuigje of een taxi aan het station?’ informeeren wij benepen.

‘Zelfs niet in je droomen!’ spot hij, ‘er is nauwlijks een wachtkamer, laat staan een restauratie!’

Maar wij kunnen toch geen twee uur gaan loopen, met onze valiezen en mantels beladen, en in het donker nog wel!

Het is een moeilijk, het is een onmogelijk geval. Waar zouden wij moeten overnachten of eten, als de autobus weg was?

Doch een zwarthemd brengt uitkomst: - de chef had getelefoneerd naar Troja; de autobus zou wachten! Alles was in orde! - Wij herademen.

De heele trein is leeggeloopen. De vrouwen van de Beneventijnsche markt zitten langs den berm, de mannen rooken een sigaret. Een uur, vijf kwartier verloopt; er verschijnt noch werkvolk, noch stoommachine. Daar komt de chef uit zijn bureautje gehaast.

‘Zou de autobus werkelijk blijven wachten in Troja?’ durven wij hem staande te houden.

Hij kijkt woedend. - De autobus van Troja? Wat weet *hij* daarvan?

- Maar hij had toch getelefoneerd?

- Getelefoneerd? Hij kàn niet eens telefoneeren met Troja!

Ik ben de drogredenen vergeten, waarmee de zwarthemd zijn allicht goedgemeend optimisme nog trachtte te verdedigen.

Opeens wordt er ‘instappen’ geroepen. Het duurt nog een minuut of vijf, en dan zet de trein zich werkelijk in beweging. De machinist schijnt den motor in orde te hebben gekregen.

Aan een paar eenzame stations stoppen wij en rijden weer verder zonder ongelukken; totdat, midden in het land, de trein opnieuw stilstaat! Vijf minuten, tien minuten. De wagens ledigen zich weer van sigaretten rookende tevredenen. De nacht valt.

Sneller dan de eerste maal, na een goed kwartier, blijkt de mikmak hersteld. Doch van dan af is onze heimelijke angst, dat wij niet verder zullen kunnen ergens in een der vele tunnels, en daar zullen blijven staan. Dat er in Troja nog een autobus zou zijn, lijkt uitgesloten. De maan verwint vagelijk het avondduister.

Maar wàt moeten wij doen? Dat blijft de vraag. IJverig bestudeeren wij spoorboek, hotelgids en Baedeker. Zullen wij het er op durven wagen, dat, misschien, de autobus tóch noch wachtte? Wij hadden op dat Troja nu eenmaal ons hart gezet!

Bij het grootere station van Bovina een nieuw oponthoud, tien minuten, een

kwartier.... Maar de studie van het spoorboek heeft ons geleerd: er moet een trein passeeren; de sneltrein van twee uur later uit Benevento zal ons inhalen. Een gerommel nadert, verlichte ruiten glijden langs, staan stil.

Het is een overrompelend oogenblik. Overstappen in dien trein, die ons op een redelijk uur in Foggia zal brengen, of verder.... Is er tijd?... Onze bagage ligt overhoop door de coupé... Ik ruk het portier open, roep een conducteur aan, een chef.... Ja, maar gauw! gauw! De trein moet vertrekken! En met onze valiezen en reisboeken, jassen en tasschen bijeengegrist, vluchten wij het ongelukstreintje uit, den sneltrein in, die, vóór het portier nog achter ons is dichtgevallen, reeds met ons den nacht in ijlt!

Daar staan wij, gansch ontdaan, met al ons hebben en houden, tegenover een opgeschrikten meneer. - Hebben wij alles? Ja, wij hebben alles. Hoe is het mogelijk!

- Maar mijn hoed? Ik heb mijn hoed vergeten! Die lag in het net....

De meneer lacht. - Ja, die heeft goed lachen.... De nachten zijn koud.... Als ik straks, blootshoofds.... Ah! Goddank, daar ligt hij.... natuurlijk, in het net! Wij begrijpen nóg niet, hoe hij daar kwam....

Troja! - daar raast het station van Troja langs! Jammer, ons dierbaar Troja!

En nieuwe beraadslagingen volgen. Zullen we in Foggia overnachten? Foggia is een moderne stad. Er is niets te zien dan de aloude, merkwaardige ‘Piano delle Fosse’, het openbare plein vol zerken, die de onderaardsche graanpakhuizen afsluiten, waarin de fabelachtige oogsten van den Tavolière worden geborgen; en verder die ééne vermetselde boog van een paleis van Frederik den Tweede, waarover Bourget, in zijn prachtige Sensations d'Italie - misschien het beste dat hij ooit schreef - een regenmiddag lang philosopheert. Wel konden we, van Foggia uit, naar de reusachtige burcht van Lucera gaan, waar Frederik zijn getrouwe Saracenen huisvestte, of naar de ruïne van dat Castel fiorentino, waar hij, gelijk hem een astroloog voorspeld had, stierf. Maar ook over Lucera schreef Bourget suggestieve pagina's, en hoevele kasteelen en steden is Groot-Griekenland niet rijk, aan welke hij, vreemd genoeg, voorbijging! - Een oogenblik worden wij nog gelokt door het verrukkend natuurschoon van den Gargano, het bergachtig schiereiland, dat, naar het schijnt, op Sicilië en aan de Rivier ra nauwlijks zijn weerga vindt. Doch de Gargano, zegt men, is nog betooverender in het voorjaar, wanneer de amandelen bloeien, en het is goed, den voorraad onzer begeerenswaardigheden niet uit te putten. Zoo rijden wij dus Foggia voorbij, met opnieuw een steek in ons hart om den schoonen Gargano, dien wij vrijwillig opofferen, nadat wij het Troja noodgedwongen moesten doen! Wij willen hedenavond tot Barletta gaan....

Barletta. Wij zijn er. Een Hôtel Savoia is vlak bij het station, dat treft! Maar het hôtel is vol officieren. - Is er geen enkele kamer? - Geen enkele.

Op het stationsplein staan een aantal allergekste rijtuigjes, achttiende-eeuwsche reiskoetsen in miniatuur, een soort zeer korte landauwertjes, de steile vooren achterkapjes opgezet. Ruiten zijn er niet in. Alleen portiertjes, die nog niet halfweg de knieën reiken. Hoog en raar zitten wij in het tochtig vehikel. En wij noemen het tweede hotel van de stad, de Fanfulla, eveneens door het reisboek geprezen. Leelijke nieuwe straten rijden wij door, wemelend van volk en militairen, en houden stil voor een vulgaire cinema met een café, een rij tafeltjes op het trottoir. Veel licht, veel drukte. Waar is de Fanfulla?

De Fanfulla blijkt een smalle deur. Een ongezond uitziende man heet ons een hooge trap te bestijgen. Op de tweede verdieping staat een tafel in een nauw gangetje. Dit is het ‘bureau’. Er blijkt nog één kamer open. Aan straat; dat zal rumoerig zijn. Nee, nee, bezweert de man, om tien uur is alles stil. Wij berusten, kijken bij het schamele licht de kamer eens rond. Op den grond zien wij platgetrapte sigaretten-peukjes en moddervoetstappen.... Wij dragen het met Italiaansch flegma, zooveel stoicijnscher dan dat, waarop de Engelschman groot gaat. Als wij onze handen willen wasschen aan de vaste waschtafel met ‘stroomend water’, klettert het uit de afvoerpijp over onze voeten.... Kapot! Pazienza! Maar een blik op de bedden brengt er ons toe te bellen. De witte spreien zien er tè vreeselijk uit!

Een dikke jongen van een jaar of vijftien verschijnt. Hij kijkt minachtend over zóó dwaze eischen, maar goed, hij zal versche spreien brengen.

Terwijl hij weg is, ontdekken wij de lakens, de matrassen.... Onmogelijk hier te blijven! Zij zijn erger, veel erger dan de spreien! Maar waar moeten wij naar toe? Dit is 't tweede hotel van de stad! De andere heeten ‘einfacher’, in Baedeker.... Aan de matrassen is niets te doen; wij vorderen versche lakens!

De jongen kijkt nóg minachtender; hij zàl versche lakens halen....

Op ons zeggen, nooit en nimmer zùlk een beddegoed gezien te hebben, krijgt hij een kleur van toorn en zegt fier: ‘Dit hotel is juist gezocht om zijn maximum van zindelijkheid’.

Wij eten - nogal slecht - in een trattoria, en zien in het donker, tegen de Gothische kerk van San Sepolcro, het groen-bronzen, vijf meter hooge beeld van een Byzantijnschen keizer.

De straten zijn overigens weinig aantrekkelijk, en wij zoeken de cinema maar weer op, waarboven wij slapen moeten. Het loopt tegen tienen. Dan zou alles stil zijn. Maar in het café beneden is de radio op een opera ingesteld.... De Gioconda, het eind van het eerste bedrijf.... En op onze maximaal-zindelijke

kamer, door de potdichte ramen heen, worstelen wij met de Gioconda, tot twee uur in den nacht.

De morgenzon brengt een anderen kijk op de wereld. De honderden vliegen over het bed maken nauwelijks meer indruk op ons. En wij zien Barletta!

Wij zien de Adriatische havenstad; het moderne Barletta eerst, dat leeft in de herrie van zijn overhaast opkomende handel en industrie, en dat dus, met bijna mathematische zekerheid, leelijk is.

Maar daar is San Sepolcro weer, vaag slechts ontwaard den vorigen nacht achter den groen-bronzen kolos. San Sepolcro.... wij treden er binnen, en onze gedachten keeren terug naar eeuwen, die niet minder bewogen waren dan deze, en niet minder doorgeeseld van de dierlijke instincten der menschheid, maar hoeveel schooner toch in de oorden, waar zij een toevlucht zochten bij de bron van den Geest en tot rust kwamen in vormen zoo zuiver als deze vroege Gothiek, die nog de stille vroomheid harer Romaansche afkomst in zich draagt. Hoe vol stemming zal deze kerk worden, zoodra het nieuwe harer recente restauratie wat overwasemd zal zijn van den tijd.

Wij wandelen in Oostelijke richting, en de straten worden smaller en minder recht; de huizen zijn ouder; een strenge loggia opent zich en geeft sfeer aan het stadsbeeld. Dan wordt elke zijstraat vroolijk door 'r blauwe uitzicht op de zee. Totdat eensklaps om een hoek, omhoogrijzend als een wonder, Romaansch en toch over-rank, de Kathedraal vlak tegenover ons staat.

Vele domkerken zullen wij in Groot-Griekenland zien, bijna allen in den Romaanschen stijl, maar nooit is er eene aan de andere gelijk. Allen zijn zij, op de basis van eenzelfde plan, door oorspronkelijke bouwmeesters uitgedacht. Vooral de gevels zijn zéér verschillend, en geene is er zóó slank als de Dom van Barletta.

Langs den linker-zijgevel gaat de straat verder, de poort onderdoor van den hoogen, Romaanschen toren, tegen de kerk aangebouwd, en door die grauwe poort straalt zonnig opnieuw de blauwe zee.

De Kathedraal is een verrukking. Zij heeft dat bij uitstek levende van bouwwerken, waarin men den eenen stijl uit den anderen groeien ziet. Zuiverheid van stijl is een voortreffelijk ding, maar wij zagen domkerken in deze Puglie, tot zulk een zuiverheid van lijnen en vormen gerestaureerd, dat de kanunniken niet meer zitten durven in het onvermurwbaar-stijlvolle koor en zich met hunne koorbanken uit een later eeuw schichtig terugtrokken in een zijkapel.

Het mooie van een kerk is haar *leven*, is ook haar gegroeid-zijn midden uit

het leven. De heerlijke verrassing van den Dom van Barletta is, dat men hem opééns ziet, bij het omslaan van dien straathoek, hoog en smal uitstijgend op dat kleine pleintje.

Zou men ooit op het ongelukkig idee komen, hem te ‘bevrijden’ van zijn overkant-huizen, zoodat hij op het bekende ‘presenteerblad’ ten toon werd gezet, de betoovering zou gebroken zijn.

Van binnen eveneens léét de Kathedraal van Barletta. Men ziet er de eeuwen aan bouwen. Vier vrome bogen lang begint het schip streng Romaansch, met de ernstige, Romaansche biforengalerij daarboven. Dan vaart, met de kruistochten, een noordelijke adem door de kerk; een zoon van den Noormannenkoning Rogier, en Richard Leeuwenhart, hebben er hun aandeel in; en de Gothiek verheft zich, tot zij hoogtij viert in het lichtende koor, - waaraan nog weer, in de vijftiende eeuw, de ommegang met de vijf straalkapellen werd toegevoegd.

Noode scheiden wij van dit groot-innig bouwwerk, maar buiten weten wij den blauwen dag, en door de torenpoort gegaan, ligt een zeer wijd en leeg plein voor ons uit, en daarachter, bij de ruischende zee, staat breed en zwaar de geweldige burcht van Frederik den Tweede en Karel den Vijfde.

Wij zien neer in de diepe gracht, waarin eertijds de zee binnenspoelde. Nu is zij een vruchtbare groententuin. Men is er aan het tomaten plukken; teer is het rood der kwetsbare vruchten, waarmee men omzichtig de platte bakken vult, onder de barheid der grauwe vestingmuren.

In het poortgebouw spreken wij met een Florentijnsch soldaatje; hij zal ons brengen bij den commandant. Over de lange bogen-brug voert hij ons, en door den gewelfden voorhal met het trotsche wapen van den Keizer, in wiens landen de zon niet onderging. Dan, uit dat kelderachtig halfduister, betreden wij den schoonen binnenhof met zijn geleidelijken keien-opgang tot de tinnen, en, aan den anderen kant, zijn monumentale trap naar een terras, waarop een dichterlijke boom staat, levend-groen in deze steenen wereld. Drie Gothische vensters, met bovenin den ‘augustalen’ Adelaar, herinneren aan dien in de Puglie alomtegenwoordigen heerscher van het Heilige Roomsche Rijk, Sicilië en Jerusalem, den bijna legendarischen Frederik den Tweede.

Vanaf de bovenste terrassen, wit geblakerd in de zon, zien wij de wijde watervlakte en de verre kust tot Trani en tot Bari toe.... Vertrouwelijk daartegenover staan aan de landzij het koor en de hooge toren der Kathedraal, die wij liefkregen.

En wij zien, dat bij de jonge blauwe zee en bij de oude Domkerk de oleanders, wit en roze, voor de tweede maal bloeien in de late Octoberzon.

III
Trani en Castel del Monte

ZOO rommelig en onaf als in zijn nieuwere wijken Barletta is, zoo helder en zelfgenoegzaam ziet het moderne stadsdeel van Trani eruit. Ruime, propere straten; een boomenplein met fleurige café-kiosken, omringd door goed onderhouden gebouwen.

Maar ook de middeleeuwsche buurten-aan-zee toonen een vriendelijker gezicht dan die van het oude, nauwe en grauwe Barletta. Op de Piazza della Libertà is ons aartsvaderlijk hotel, waar wij een zaal tot kamer krijgen, met muren, die twee meter dik zijn! Die wegen wel op tegen iets zoo wufts als modern comfort, - dat er dan ook niet is! Dit is het beproefde, soliede comfort van bij een aardbeving niet zoo spoedig overstag te gaan! Ook het restaurant blijkt van een ouderwetsche degelijkheid, terwijl men in den amberkleurigen wijn de zoete, geurige druiven proeft. Met recht is de moscato van Trani beroemd!

Uit een onzer vensters zien wij, aan den overkant van het plein, den zedigen, lichtgeel gekalkten zijgevel van een kerkje met drie Byzantijnsche koepeltjes. Een eerwaardige dadelpalm, hooger dan het kerkje, staat ervoor. Zou die ook uit 1184 zijn?

Het is een onregelmatig pleintje met hier en daar een winkel, waarvan de bezitters wel zeer sprekende namen voeren: Altomare, Soldano, Cinquepalme! - ‘Hoogezee’, ‘Sultan’, ‘Vijfpalmen’, zoo heeten die winkeliers uit een zuidelijke zeestad.

In den straffen middagwind is de wandeling langs de blakende zonne-haven als een stalend bad. Staalblauw is het water, en de blanke, platgedaakte huizen, harmonisch aaneen en boven elkaar uitgegroeid, geven aan de wijde, boogvormige kade een Oostersch karakter. Aan het einde lokken drie kleine absiden van een kapel, met daarnaast een klokkentorentje, dat niet meer dan een smal stuk muur is, een muur met galmgaten, waarin de klokken hangen.

Die drie absiden, één hooge en twee kortere, tegen het vlakke koor als drie halve peperbussen aangedrukt, zullen wij gedurig opmerken aan de Puglieesche kerken. Slechts bij de grootste kathedralen zijn die absiden van buiten verborgen door een monumentalen achtergevel, waarin alleen het rijk-versierde, vaak door kleine olifanten geschraagde venster der midden-absis te zien komt.

Het lokkende kerkje blijkt in een donkere straat zijn voorzijde te hebben: een geheimzinnige, verwonderlijk mooie, onregelmatige zuilenhal. Het is de kleine kerk van Ognissanti (Allerheiligen), en eens was dit de hospitaalkapel der Tempeliers.

Kinderen loopen om den sleutelbewaarder, die ons het heiligdom opensluit. Kortelings, vertelt hij, werd het geheel gerestaureerd; het is nu ‘monumento

nazionale'.... en we zien een juweel van den zuiverst-romaanschen bouwstijl, dat alleen nog wat ondoorleefd aandoet. Het is nog teveel monument; te weinig kerk.

Maar welk een grootsche vreugde wachtte ons! Langs een stijgend straatje komen wij plotseling op een ruim plein boven de zee. De diepblauwe water-vlakte fonkelt tot den einder. Links, vierkant, met vierkante torens, waartegen de golven bruisend breken, staat het kasteel, dat in 1233 ook hier Frederik de Tweede bouwen liet. Maar als wij ons omwenden, zien wij, hoog boven het stralende zee-blauw, op een breed terras verheven, de bezonde Kathedraal.

Haar geelachtige en bleek-roze steen gelijkt een droom-materie, waarin, als een kostelijk kleinood, het wazig blauwgroen der verweerde bronzen deuren gevat staat.

Veel breeder is de gevel dan die van den Dom van Barletta, en dus lijkt hij minder steil. Ook hij heeft een geheel eigen gelaat. Hij is milder en vroolijker. Het is het geheim der verhoudingen, veel meer nog dan de steensoort, die aan een bouwwerk zijn karakter, zijn inborst geeft. Hier wordt die indruk van vrome opgetogenheid gewekt door het onwaarschijnlijk hooge vlak, dat de lage rij arcaden, te weerszijden de bronzen hoofdpoort, van de drie boogramen scheidt, die onder het roosvenster staan, en tevens door den ranken toren, bij dien gevel aangegroeid, en waar ook hier een poort onderdoor voert.

Wonderlijk is de dieren-ornamentiek der Romaansche kunst, die aan haar vroomheid een pantheïstische diepte schijnt te geven, en een cosmische waarachtigheid. In de doorluchtige arabesken rond de poort versteken zich tusschen het liefelijkste loofwerk meedoogenlooze gevechten; twee pelikanen verslinden een slang; een gevleugelde leeuw of hond valt een spookachtig wezen aan, dat een papegaaie-kop heeft; en een gevleugeld rund vreet aan de stengels van het loofwerk zelf. Van de leeuwen, die de deurposten dragen, - zij stellen het steunend en strijdend Geloof of wel de Kerk voor - worstelt de eene met twee serpenten, de ander met een mensch, een kwaden geest misschien. Maar niet alleen de eindelooze strijd dezer aarde krioelt aan zulk een gevel, - er is ook de lieve argeloosheid dier twee goede olifantjes, die het middenvenster helpen torsen, en van de beide leeuwtjes daar, die elkander liggen aan te kijken in vredig gepeins. Aan den achtergevel zullen wij nog zulk een dragend olifantje zien, en naast elkander knielen er, elk op zijn vooruitstekenden draagsteen, een osje en een paard. Heilige Bernardus, waarom stoorde u deze wreede en goede dierenwereld, die spreekt tot het menschelijk hart?

De bronzen deuren, door bijna acht eeuwen inwerking van het zeezout, hebben een gansch andere kleur dan die in Benevento. Zij missen de forsche, donkergroene, als opgeboende reliefpartijen. In ééne fijn-blauwgroene bestovenheid wijken zij als in een vizioen terug, toch de teedere nauwkeurigheid hun-

V *Trani*, de Kathedraal (XIIe - XIIIe eeuw), van het kasteel af gezien (pag. 24).

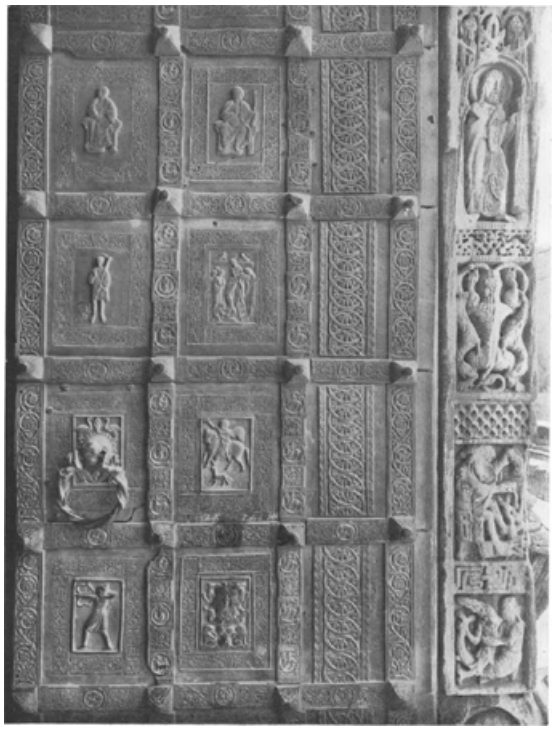

VI *Trani*, fragment van een der bronzen deuren, door Barisano da Trani omstreeks 1180 voor de Kathedraal vervaardigd (pag. 24).

VII De afneming van het Kruis. - Détail van een der bronzen deuren van de Kathedraal te Trani (pag. 25).

VIII *Ruvo*, de Kathedraal (XIIe - XIIIe eeuw) (pag. 36).

ner factuur bewarende. Evenals de Beneventijnsche, worden zij gevormd door langwerpige basrelief-tafereeltjes, maar eenvoudiger en minder in getal: vier in de breedte, zeven in de hoogte, en twee in top, dertig in 't geheel. Doch twee breede sierranden omgeven elk tafereeltje, de binnenste enkel decoratief, de tweede verrassend door de gracieuze figuratie, binnen cirkels, van centaurtjes en meerminnen, tijgers en herten. De paneeltjes zelf vertoonen in de laagte boogschutters en vuistvechters, dezelfde boogschutters en vuistvechters, die dezelfde Barisano van Trani op de bronzen deuren der Kathedraal van Ravello aanbracht. Daarboven, op hun paardjes, Sint Joris en Sint Eustatius, en nog andere staande en zittende en loopende heiligen-figuren. Ook een enkel tafereel van Christus' lijden, waarbij een kruisafname, die ontroert door haar grooten eenvoud en expressieve lijnen, zacht verwischt door den tijd.

Zeer schoon ook, zoo men den toren onderdoor gaat, blijkt de zijgevel met zijn rij van hooge, diepe bogen, die bij andere kathedralen zijn dichtgemuurd en als zij-kapellen bij het inwendige der kerk getrokken, terwijl zij, bij wéér andere, de open buitengalerij dragen. Hier is de architectuur van een onbedorven maar tevens onversierden trots, die toch broos lijkt in deze roze-gele steen, door de avondzon begloord. De rijzige toren, op den achtergrond nu, versterkt nog den verheven aanblik.

Het interieur der kerk is door een rijke barok bedorven, hoewel de schoone verhoudingen nog wel hare werking hebben bewaard. Doch beneden heeft de crypt vele antieke zuilen en orientale kapiteelen, die het een verheugenis is te beschouwen. Wij worden er ook getroffen door een Byzantijnsch paneel, waarop de patroon van Trani staat afgebeeld: San Nicòla Pellegrino. Het is niet de eerwaardige, wonderdoende Bisschop van Bari, maar een jeugdige figuur, in een peplum gehuld; een ernstige jongeling met groote, donkerbruine amandeloogen, die als achttienjarige pelgrim hier stierf, zooveel geluk stichtend in de harten door de zachtheid van zijn blik, dat hij heilig werd verklaard.

Met open mond en even groote, bruine oogen als de Heilige Pelgrim zelf, staan drie kleine jongens met ons te luisteren naar de verhalen van den koster: zijn zoontje en twee kameraadjes; de ellebogen steken hun door de mouwen, en flarden flodderen om hun kuiten inplaats van broekspijpen. Sinds wij bij de kerk aankwamen, zijn zij niet van ons af te slaan geweest, die engelen van schooiertjes! Nu smoezelen zij onder elkaar, wie of wat wij wel zouden zijn!

Als wij later buiten zitten uit te rusten, en zij ons getrouw blijven, ook nadat zij elk hun soldo gehad hebben, waagt de oudste de groote vraag:

‘Zijn jullie Engelschen?’

‘Nee’, zeggen we.

‘Duitschers dan?’

‘Ook niet!’

‘Franschen!’ weet de derde.

‘Evenmin’.

‘Geen Engelschen’, peinst de gannef van een kosterszoontje, ‘geen Duitschers, en geen Franschen.... Wat dan? Spanjaarden?’

‘Ook al niet’. Dat wij ook al geen Spanjaarden zijn, brengt hen in groote verlegenheid.

‘Grieken?’

‘Mis’.

‘Geen Grieken, geen Spanjaarden, gaan Franschen, geen Duitschers, geen Engelschen....’ recapituleert de kleine jongen nadenkend.... ‘Hongaren’! juicht hij.

En als wij al maar van nee knikken, begint hij opnieuw:

‘Hongaren niet, Grieken niet, Spanjaarden niet....’

‘Chineezen!’ roept de kleinste van de drie.

‘Je bent gek!!’ schreeuwt het kosterszoontje beleedigd, ‘Chineezen!! 't Zijn Europeanen!’

‘En dat niet alleen’, zeg ik, ‘maar Italianen’.

Een oogenblik staan ze verslagen. Doch dan keert de fonkel in hun oogen terug. - Ja, Italianen! dat kun je nèt denken! Zóó dom zijn ze óók niet! Dat hebben hun oortjes veel te goed gehoord....

‘We zijn Hollanders’, lost dan mijn vrouw het raadsel op.

- Ah! Hòllanders! Ze hebben een zucht van verlichting. Hòllanders! Wie kon dàt ook verzinnen? Hòllanders....

‘Signore’, zegt opeens, mij bij de mouw trekkend, het joch van den koster, ‘geef háár ook wat!’

Er is een klein meisje bij komen staan met zwarte krullen en zwarte oogen in een zwart snoetje, zwarte knuistjes en zwarte voetjes.

‘Signore, geef hààr ook wat. Ze is arm. Ze heéft niet eens schoenen!’

Hijzelf is niet arm, hij heeft schoenen aan; schoenen, waarvan de zolen een vingerbreed open spalken, zoodat bij de eene zijn groote teen, bij de andere het heele vijftal er doorheen steekt! Maar blijkbaar voelt hij een bizondere teederheid voor ‘quella’ met haar prachtige oogen en krullen, zoo arm, dat ze geen schoenen heeft.

Het is een merkwaardige tegenstelling in Trani: de niet zeer drukke straten, het verzorgde uiterlijk der huizen, en zelfs de vrijwel ledige haven, alsof niemand meer behoeft uit visschen te gaan, en iedereen ‘binnen’ is, - en daartegenover de groote hoeveelheid kinderen en opgeschoten bengels in lompen.

Maar geen, die een deerniswaardig gezicht trekt. Ze hebben allemaal een aanstekelijke pret; in hun kapotte bullen schetsen ze de elegantste en koddigste gebaren, en op hun bloote voeten hollen ze zoo ongelooflijk hard, dat het hun blijkbaar niet aan gezonde longen en futtige spieren ontbreekt. De armoe schijnt niet nijpend; meenens wordt er minder gebedeld dan elders.

Trani heeft iets aristocratisch. Zijn geschiedenis is dan ook vrijwat ouder dan de beroemde ‘weg van Kralingen’. Byzantijnen, Gothen, Longobarden overheerschten het.... Tweemaal, in 840 en in 1009, werd het geplunderd door de Saracenen.... En de Noormannen, en de Kruistochten, de Hohenstaufen en de Sforza's, de Venetianen en Karel de Vijfde! Kooplui uit het Oosten zoo goed als die van Amalfi en Ravello, de Genueezen en de Pisanen, dreven hier een drukken handel; en de Joden hadden er privileges, synagogen en scholen, en welhaast al wat winkel was.

Van welken handel of bedrijf ziet Trani er thans nog zoo gedegen uit? Wij vragen het ons af, terwijl wij dolen in het zoele park, aan drie kanten omgeven van de zee, en waar naar alle zijden, onder de geurende sparren door, de lichtende uitzichten ons laven. 's Morgens om elf uur is het er vol wandelaars....

Het eigenlijk bestaan van Trani, het dringt pas goed tot ons door, als wij, in den autobus naar Andria gezeten, de eindelooze achterstraten langsronken en er huis aan huis de wijnmakerijen binnen zien en de exportzaken van wijn en van olie. Dáár is het werk. Dáár wordt het geld verdiend.

Zoodra wij de stad achter ons hebben, rijden wij door een land van weergalooze vruchtbaarheid. Hier niet de ijle wingerdgordijnen, die uit de hooge boomen hangen, als in de omstreken van Napels, noch de decoratieve guirlanden, die gaan van stam tot stam, gelijk in 't land van Mòdena; het zijn, evenals aan den Rijn, de onafzienbare velden vol lage wijnstokken, dicht met zware trossen beladen; maar hoeveel zoeter zijn de druiven, in de Zuiderzon gestoofd; en hoeveel geuriger is de wijn! Dan zijn het ruime olijvengaarden, en nu en dan zien we een eersten ‘trullo’, een kegelvormige hut, van steenen kalkloos opgebouwd, en zonder ramen; er is alleen het deurgat. Nog verder naar het zuiden zullen wij geheele oorden van zulke ‘trulli’ vinden. Deze hier, eenzaam midden in het land, soms met een bankje voor de deur, onder een wijnstok, zij dienen alleen tot een honk in de heetste uren van den dag, want de boeren wonen hier niet. Er zijn geen hoeven en zoo goed als geen dorpen. 's Avonds trekken al de landlui naar ‘de stad’ terug, naar Trani, of naar Andria. 't Is een eeuwenoud gebruik. Hoe zouden dorpen veilig zijn geweest in de tijden der marodeerende soldatenbenden, der briganten en zeeroovers? Daarom zijn zij zoo goed als niet ontstaan.

Het was met spijt in ons hart, dat wij daarstraks de zee verlieten, waarlangs, vóór Bari nog, de schilderachtigste oorden ons noodden met domkerken zoo belangwekkend als die van Bisceglie, Molfetta en Giovinazzo, - maar andere begeerten trokken ons landwaarts in, naar de ernstige, loutere kathedralen van Ruvo en Bitonto, en naar het beroemdste kasteel van Frederik den Tweede, Castel del Monte.

Wij naderen Andria, waar de Keizer, wiens leven een mythe lijkt, bij voorkeur verbleef, en waar, in den Dom, zijn tweede en zijn derde gemalin, Jolanthe van Jeruzalem en Isabella van Engeland, begraven liggen. Jolanthe stierf er in het kraambed, na hem zijnen zoon Konrad te hebben gebaard.

Het is al middag, en zonder ons verder te vermoeien op deze stad, waar niet veel overbleef van het verleden, nemen wij aanstonds een wagentje naar Castel del Monte, - het statig kasteel, dat wij reeds vanuit het verre Barletta hadden zien tronen op zijn heuvel.

Die heuvel, thans geheel kaal, werd door Frederik den Tweede voor dit jachtslot gekozen, omdat de vogels er gaarne verwijlden en de Keizer een groot liefhebber was van de valkenjacht.

Doch Castel del Monte is méér dan een jachtslot; het is en is bedoeld als een kunstwerk, waarin des stichters zin voor mathematische problemen zich vermeide. Een achthoek is het slot, met op iederen hoek een achtkanten toren; en tusschen de acht torens bevinden zich, op de eerste verdieping, acht zalen rond den achthoekigen binnenhof. Drie der acht torens bevatten marmeren wenteltrappen, de andere vijf.... badkamers! De groote merkwaardigheid van het kasteel zijn dan ook de waterleidingen. Tot groot schandaal van zijn tijd, nam dagelijks de Keizer een bad, en had de Oostersche gewoonte der geparfumeerde baden voor heel zijn hofhouding ingevoerd.

Zooals er vijf badkamers waren, en drie trappen, die tot de acht bovenzalen voerden, zoo kwamen deze met vijf ramen en drie deuren op een rondgaand balkon boven den binnenhof uit. En binnenhof en bovenzalen waren eenmaal geheel met marmer bekleed. Grootendeels werd het geroofd, in de eeuwen, dat het kasteel onbeheerd stond; doch wat ervan over is, maakt in onze verbeelding des keizers vertrekken tooverachtig. Want dit marmer is blauw als maneschijn, van roode aderen en vlammen doorschoten. De schoone, dubbele ogivale vensters, waartoe zes treden opleiden, zijn gebleven als zij waren. Aan de pilasters en langs de ribben der gewelven zijn resten van edel beeldhouwwerk. De monumentale hoofdpoort, met hoog boven den vroeg-Gothischen spitsboog haar antiek fronton, waarin, als bij vele kasteelen van dezen keizer, eenmaal een ruiter reed, spreekt ons van Frederiks oorspronkelijken geest.

Dit aanwenden van antieke motieven, naast de Gothische van zijn tijd, doet

in hem een voorlooper der Renaissance zien. En was 't niet aan *zijn* Hof, dat de Italiaansche dichtkunst geboren werd? Hijzelf dichtte, evenals zijn dichterlijke zonen; de zangen der Provençaalsche troubadours brachten zij tot een nieuwen bloei in Italiaansche vormen. Italiaansch was de taal van dezen Duitschen Keizer, die nimmer zijn vader kende en wiens moeder, Costanza d'Altavilla, de laatste der Noormansche dynastie van Sicilië, stervend zijn opvoeding toevertrouwde aan Paus Innocentius den Derde. Maar behalve Italiaansch, kende hij Fransch en Duitsch, en daarenboven Latijn en Grieksch. Ook de wijsbegeerte vulde zijn dagen. Op den door hem ondernomen kruistocht van 1228 bestudeerde hij Aristoteles met een Arabischen leermeester, en hij liet zich door Joodsche geleerden Averroës vertalen.

Wij doordwalen het kasteel en stellen er ons het leven voor van dezen bijna orientalen despoot, de vriend der sultans van Egypte en Tunis, met wie hij briefwisselingen over wis- en sterrekunde onderhield, doch van wie hij ook andere voorliefden had overgenomen.... Reeds op zijn veertiende jaar getrouwd met Costanza van Arragon, had hij in latere jaren, naast zijn jaloers-bewaakte gemalinnen, een harem van Oostersche danseressen, dien hij overal met zich meevoerde, evenals zijn menagerie: een olifant, een giraf, en luipaarden voor de jacht. Op een oud prentje van Castel del Monte steekt een giraf zijn langen hals uit een der benedenvensters, om door de bifoor erboven te gluren, wat Frederik daar uitrichtte....

Zoo werd deze dichterlijke en wreede heerscher met zijn roodgouden haren, deze koning van Jeruzalem, dien herhaaldelijk de pauselijke banvloek trof, en dien Dante in de Hel plaatst onder de ketters, door zijn tijdgenooten genoemd: ‘de gedoopte Sultan’.

IV
Naar Ruvo en Bitonto

IN een voorwereldlijk stoomtrammetje rijden wij den volgenden dag van Andria naar Ruvo, en kilometers lang, zoover het oog reikt, is het één olijvenpark. De zilvergroene kronen, als eiken zoo groot, zijn donker doorspikkeld van de glimmend-zwarte vruchtjes. Hier en daar staat er een amandelboom tusschen, schamel in zijn laatste loof, of een naakte vijg, die nog een paar zwart-verschroeide bladeren heeft, als had hij in brand gestaan. De zuider-zomer ging zengend over hun hoofden; zij gaven overvloedig hun vruchten; hun taak is voor dit jaar ten einde. Maar in groote bedrijvigheid leven de zonnige wijngaarden; groepen mannen en vrouwen zijn er aan den druivenoogst, bukkend over de lage, goudig-groene wijnstokken, waar de trossen rijpe muskadellen hangen onder hun plukkende handen.

Het was in dit land van Andria, dat in het jaar onzes Heeren 1503 het ridderlijk zwaardgevecht werd uitgestreden, dat nog heden ten dage, van Barletta tot Ruvo toe, op velerlei wijze - een museum-hal hier, een gedenkteeken in het vrije veld, een dichterlijke inscriptie weer elders - met trots wordt herdacht.

Gedurende den oorlog tusschen Frankrijk en Spanje om het bezit van deze gebieden, waarin vele Italianen onder Prospero Colonna aan Spaansche zijde streden, werd op den weg van Ruvo naar Corato de Fransche veldheer La Motte gevangen genomen en door den olijfkleurigen Diego Mendoza naar Barletta gevoerd.

De Franschman vond er een chevalereske ontvangst, doch gedurende een banket, toen de gouden wijn van Trani hem naar het hoofd gestegen was, kwam hij ertoe de Italiaansche ridders te beleedigen en tot een wedkamp aan te hitsen. Hij en de zijnen stonden klaar, zoo die lafaards hen uit te dagen dorsten!

Die dronken taal, aan Colonna overgebracht, kon niet ongewroken blijven. Dertien Italianen onder Fieramosca en dertien Fransche krijgers onder aanvoering van den nog jeugdigen Bayard, ‘le chevalier sans peur et sans reproche’, ontmoetten elkaar op een terrein tusschen Andria en Corato.

Het werd een tournooi op leven en dood. Verscheidene Franschen werden uit het zadel gelicht, doorboord of gevangen genomen; anderen, gelijk La Motte, nadat hij door Fieramosca ter aarde was gestooten, namen de vlucht.

Ook vele der Italiaansche ridders lieten er het leven. Slechts twee kwamen ongedeerd uit den kamp; zij bleven meester van het strijdperk. Als overwinnaars uitgeroepen, keerden zij met hunne gevangenen naar Barletta terug, waar zij door Spanjaarden en volk in triomf werden ontvangen bij kanongebulder en klokgelui.

Gonsalvo de Cordova, ‘il gran capitano’, overlaadde ze met eerbewijzen en verleende hun erfelijke heerlijkheden.... niet in Spanje wel te verstaan, maar in hun eigen land!

Uitvoerig wordt dat alles verhaald in den wel zeer romantischen roman van Massimo d'Azzeglio. Vanuit ons voorwereldlijke voertuig tracht men ons, ergens verweg op de velden, het gedenkteeken te wijzen, dat staat op de plek zelve der ‘Disfida’! Doch wij slagen er niet in, tusschen de warreling der olijven te ontdekken wat de bruine en vereelte vingers zien....

En het stoomtrammetje dendert en waggelt verder, gelijk een aftandsch en hijgend stoomtrammetje dat doet....

Eindelijk bonken en tuimelen de wagens tegen elkaar. Wij staan stil. Ruvo! Maar Ruvo is niet te ontwaren. Wij zijn de eenigen, die uitstapten. Toch wacht er een voorzienig brikje, dat ons naar ‘de stad’ zal brengen. Want Ruvo is een stad, een stad van 'n vijfentwintigduizend inwoners!

Wij hebben het eenig hotel genoemd, dat deze stad schijnt rijk te zijn: Gambrinus. Waarom heeft de koetsier bedenkelijk naar onze bagage gekeken? Wij begrijpen het niet goed....

Een langen, langzaam stijgenden landweg rijden wij. It is a long way to Ruvo.. Nu ratelen we over een keienstraat, waarvan de breede trottoirs wel een zeer vreemd uitzicht hebben: zij zijn bedekt met tapijten van amandelen.... Amandelen, amandelen is al wat men ziet. De koetsier vertelt, dat in de spannende Septemberdagen, toen het spooksel van den oorlog aan alle kanten dreigde, de verschrikte lieden in allerijl den kostbaren oogst, grootendeels tot den uitvoer bestemd, hadden binnengehaald. Nu drogen de voorbarig geplukte vruchten wat langer dan anders in de rustige Octoberzon.

Ronde torens van oude vestingwerken passeeren wij; dan gaat het langs een dorpelijk soort boulevard. En ten leste houden wij stil voor het hotel, - dat er niet is! Gambrinus blijkt een armetierig café'tje met twee naakte tafeltjes vóór de deur en een schamel vertrek met gedekte tafeltjes erachter. De vrouw zegt, dat zij wel eens een kamer verhuurt in een ander huis, aan den overkant van het plein. Ruvo, stad van vijfentwintigduizend inwoners, bezit geen hotel, geen logement zelfs, en nauwlijks een café. Dat komt, zoo verklaart men ons de zaak, omdat Ruvo een stad is van boeren; zij trekken 's morgens naar hun landen en keeren met den avond weer. Er komt bijna nooit iemand uit een andere stad, laat staan een vreemdeling, die er overnachten wil. Een zeldzame maal houdt in zijn auto een reiziger er halt, om de Kathedraal te zien....

En daar stonden wij dus met onze bagage voor het eenige hotel, - dat er niet was! Ik ben de kamer nog gaan zien, die de vrouw aanbood, maar kwam ontmoedigd terug. Groot-Griekenland is niet langer Europa; 't is het Oosten. De Italianen herdenken het om zijn ‘maximum van zindelijkheid’ en verdeelen hun land in ‘il Nord, il Centro, e il Sud....icio’ (Sud = Zuiden, sudicio = vuil).

Wat moesten wij doen? Natuurlijk, den Dom bezoeken en het Museum, hier eten, met de brik weer naar het verre stationnetje rijden, en het aftandsch avond-trammetje nemen.... tot Bitonto, waar de allerschoonste Kathedraal is van heel de streek! Den volgenden morgen hadden wij daarheen willen reizen. Doch het avontuur van Ruvo's logementloos bestaan stemt ons tot nadenken. Zoo wij in Bitonto óók geen onderdak vonden? Wij doen navraag. De goede lieden zeggen, dat ze nooit in Bitonto zijn geweest.... Misschien wás er een logement, misschien ook niet.... Zouden wij dan tot Bari dóór moeten gaan, twee uur lang in dat hijgend karkas langs de donkere nachtwegen? Het is weinig aanlokkelijk....

Voorloopig bergen wij de valiezen in het eetzaaltje, en onze zorgen erbij. Het is een mooie middag, en wij trekken er op uit! In het Palazzo Jatta, weten wij, is een der rijkste vazencollectie's van Italië, want het Grieksche 'Púψ of 'Póβα had, vijf eeuwen vóór Christus reeds, een pottenbakkerij, een vazen-industrie door Grieksche kunstenaars gedreven, en die bloeide tot in de derde eeuw toe. Later, in den Romeinschen tijd, lag Rubi aan de Via Trajana; in de satire op zijn reis naar Brindisi gewaagt Horatius ervan, en Plinius in zijn Liber Coloniarum.

Het Palazzo Jatta is een landelijk paleis, staande aan een wijd en landelijk plein. Wij treden binnen door de poort en vinden niemand. In den tuin achter het huis liggen tapijten van drogende amandelen. Doch daar verschijnt een man, een knecht blijkbaar. Zijn meester is niet thuis, zegt hij, wij kunnen het museum nu niet zien; zijn meester heeft den sleutel.... om vijf uur komt hij meestal terug....

Toch geven wij de Jatta-collectie geenszins op! Niet minder dan zeventienhonderd exemplaren bevat ze, de meesten uit Apulische graven te voorschijn gekomen, waaronder enkele van uitgelezen pracht. En om een andere reden nog trekt ze ons aan. De studie dezer meesterstukken van ceramiek, en van die in de musea van Bari, Lecce en Tàranto, heeft in den laatsten tijd tot een nieuwe theorie omtrent het fenomeen der *Etruscische* vazen geleid. Niet de vazen uit Hellas zouden regelrecht over zee door Phenicische handelaars in Etrurië zijn gebracht en daar vrij nagevolgd door inheemsche handwerkslui, maar de Grootgrieksche vazen uit deze streken zouden den Etruscers tot voorbeeld hebben gediend. Zij zijn ouder dan de Etruscische en een vergelijking van beider stijl schijnt tot de overtuiging te hebben gevoerd, dat zij het zijn, die, over land, door Samnium heen, Etrurië moeten hebben bereikt. Na wat wij van Grieksche en Etruscische vazen kennen, uit de musea van Londen en Parijs, van Syracuse en Palermo, zal het interessant zijn, deze locale werkstukken met aandacht te beschouwen, - al ligt het niet op onzen leeken-weg, een oordeel over het vraag-

stuk uit te spreken. Intusschen, de heer des huizes heeft den sleutel, en dus gaan wij op weg naar de kathedraal.

Wij verlaten het wijd-gebouwde Ruvo der breede, plattelandsche avenue's en trekken het middeleeuwsche stadje binnen, een doolhof van nauwe straatjes, die omhoeken en zich wenden naar ongeweten bestemmingen....

Maar na een korten tijd zien wij, dat we op den goeden weg zijn: Via della Cattedrale heet deze beloftevolle steeg.

En opeens komen wij op een pleintje en ontwaren, verscheidene trappen af, in de laagte, het wonder, dat Ruvo's Domkerk is.

Verzonken tusschen de vredige huizen staat zij daar, met haar schoonverweerden gevel, die boven drie vrome poorten haar breede en hooge voorhoofd heft tot de ééne, liefelijke bifoor en het glorieuze roosvenster in top, nauw omsloten door het spits toeloopende dak van het middenschip. Van daaraf dalen te weerskanten de gevellijsten der zijschepen in gelatene lijnen omlaag, gesteund ook zij door Lombardische bogenrijtjes, op hun beurt door kleine kraagsteenen in den vorm van menschen- en dierenkoppen geschraagd. Die maskertjes, soms van een ideale schoonheid, werden door die middeleeuwsche steenhouwers Griekschen terracotta's nagebeeld. En hoe argeloos de natuur afgezien zijn de goedaardige runderkopjes! In den tympan der bifoor met haar edele zuiltjes staat een luitspelende engel, het hoofd opzij genegen, en boven het roosvenster, in den geveltop, troont in zijn nisje een heilige, die daar sinds acht eeuwen zit en waakt, door alle dagen en nachten heen, vergeten van de wereld.

Onder drie vroeg-Gothische bogen, die op lage pilasters rusten, schuilen de Romaansche poorten; nederig en vertrouwelijk, ter linker en ter rechter zijde, de twee kleine, die de geloovigen nooden, tot het heiligdom in te gaan; majestueus de middenpoort tusschen zijn leeuwen en griffioenen, en van het rijkste beeldhouwwerk driewerf omgeven; beeldhouwwerk, dat ervan spreekt, hoe Lombardische, Fransche en Oostersche invloeden werden versmolten door een rijp gemoed, dat al zijn weelde stelde in dit siersel aan Gods Huis.

Geruimen tijd staan wij verloren in de ontroerde aanschouwing van dit bouwwerk, groot en rijk hart van een vergeten stad, - dat zooveel eeuwen aan zich zag voorbijgaan, en zooveel eeuwen in zich bergt van menschelijk leed en menschelijk verlangen.

En wij doen voor onszelven de altijd weer nieuwe ontdekking, van hoe eenvoudige en diepe vroomheid de Romaansche bouwstijl is. Tegenover de ijle verheffingen der Gothiek, die bloeit in duizend steenen bloemen, - is hier de stijl van de simpele overgave, van het argeloos vertrouwen.

De avondzon strijkt langs de oude steenen, blozend onder 's Hemels kus.

Van binnen is de kerk niet grandioos, maar plechtig. Ontdaan, gedurende de laatste jaren, van alle grillige toevoegsels der Barok, staan in haar primitieve louterheid de Romaansche bogen op hun pilasters, met daarboven de rij der ernstige biforen en triforen onder het open balkendak. Aan de muren kleuren in de schemering halfvergane fresco's.

En wat deze edele kerk des te sterker in ons opwekt, is het verlangen naar den Dom van Bitonto, die nog ongelijkbaar schooner heet te zijn!

Doch weer buiten gekomen, hooren wij plotseling van iemand, dat er over een kwartier een autobus op Bari rijdt!

Wij zien opeens de trage avonduren in het dorpelijk café, de lange rit in de open brik naar het voorwereldlijke trammetje, dat ons eerst zeer laat op den avond in het ongewisse Bitonto zal doen belanden, of nóg weer later in een achterbuurt der verre havenstad, - terwijl wij nu op een prettigen tijd Bari's centrum bereiken kunnen.

Het is een dier overrompelende besluiten, die de verwende comfort-mensch soms neemt, ten koste van geestelijke goederen, welker bemachtiging wat ongerief zou hebben gekost....

Voor wij het goed weten, zitten wij in den autobus, razen het Museum Jatta met zijn zeventienhonderd vazen voorbij, en, als het duister valt, ook Bitonto op zijn heuvel en hooge wallen, waarachter de schoonste kathedraal is van heel Groot-Griekenland.... Wij speuren uit, of wij haar niet ontwaren.... Maar reeds raakt Bitonto uit het gezicht, - Bitonto, dat wij moéten zien!

Doch of het groot verleden hem op de hielen zat, zoo vlucht roekeloos de autobus den nacht door, op de fonkelende lichtenrij van het moderne Bari toe!

V
In de stad van San Nicola

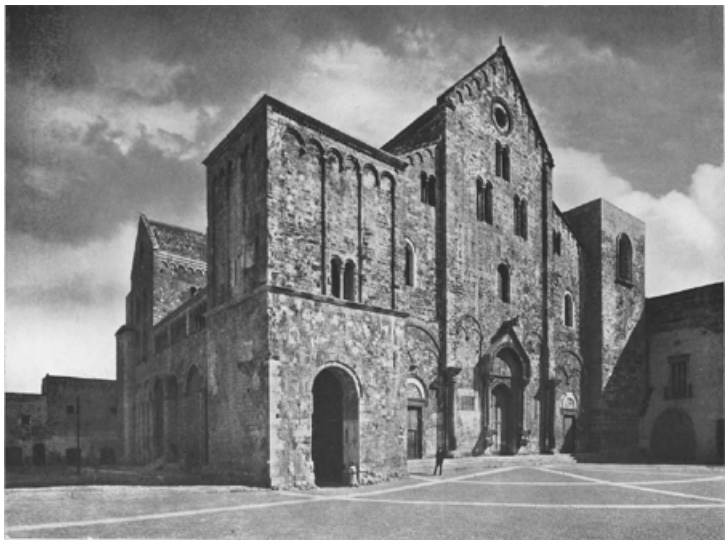

IX *Bari*, de basiliek van San Nicòla (XIe-XIIe eeuw) (pag 43)

X *Bari*, zuidergevel van San Nicòla, vóór de restauratie van 1934 (pag. 43)

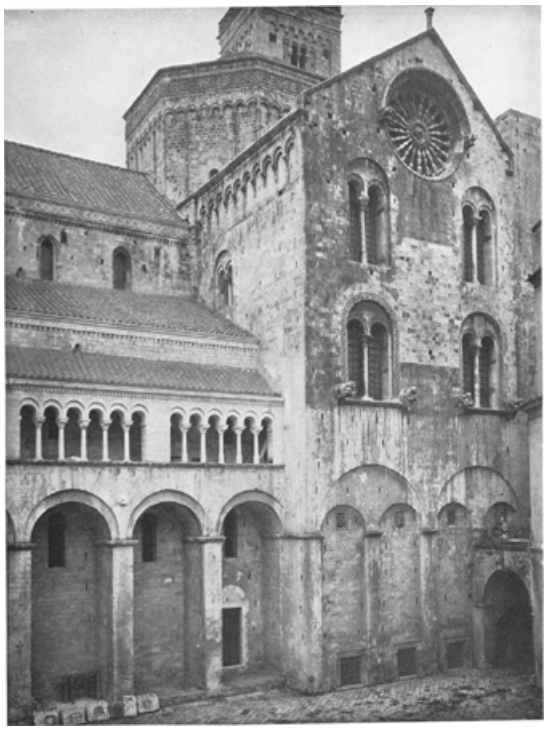

XI *Bari*, zuidergevel van den Dom (XIe eeuw), ná de restauratie van 1935 (page. 45).

XII *Bari*, Het absis-venster van den Dom (pag. 45).

DE autobus houdt stil bij een grootsch theater. Er ruischen fonteinen. Langs een lichtovergoten laan van vier rijen boomen, met aan de ééne zijde een reeks imposante gebouwen, schaart zich aan den anderen kant, over de breede trottoirs, café aan café.

Vanuit de verte der eeuwen van Groot-Griekenland wanen wij ons plotseling overgeplaatst op een Parijschen boulevard! En een onbehoorlijke vreugde over het weervinden van het moderne leven grijpt ons aan. Om te beginnen gaan wij, met valiezen en al, voor een café, waar sympathieke roodrieten fauteuiltjes ons nooden, genoeglijk theedrinken. Ongewoon groote en uitermate aantrekkelijk uitziende taarten worden er geserveerd. En wij geven ons over aan de ‘pazza gioia’ (de verdwaasde vreugde), gelijk de Italianen zeggen, ook wanneer zij zich het bescheidenste vermaak veroorlooven. Een bekoorlijk-frissche humor is vaak de hunne!

Wij drinken dus uitvoerig thee, en de schooiertjes van Bari, die met de meest fluweelige ganneven-oogen langs de tafeltjes talmen, gappen ons de klontjes uit het bakje, en maken beenen....

Wat later blijkt het hotel, dat wij uitzochten, er een zoo stijlvol en comfortabel als Rome of San Remo er nauwelijks bezitten; en het is niet eens duur. Een gezellige eetgelegenheid, licht en proper, bevestigt met een maal, dat niets te wenschen laat, onze uitnemende indrukken van Bari als moderne stad.

Dan wandelen wij langs de luwe avond-zee; het water is stil en zwart, de hemel hangt vol sterrengeflonker, en weelderige bloembedden kleuren binnen breede grasranden, onwaarschijnlijk groen onder de witte lichtballons. Op het eind der ‘oude haven’, waar alles nieuw aan is, staat in het water het paviljoen van een roei- en zeil-club met een luxe-restaurant, waar eerst om elf uur 's nachts het leven begint....

Maar onze ‘pazza gioia’ is ten einde; wij gaan slapen. En den volgenden morgen vroeg, in den blonden zonne-nevel, waarboven de fijn-azuren lucht zich reeds opent, en waaronder de glanzend groenblauwe zee vol verwachting te zwalpen ligt, zien wij de pracht van het jongste Bari.

Al meer vervagend naar de verte toe, verrijst langs het glimmende asphalt een onafzienbaar perspectief van indrukwekkende bouwsels; fantastische kasteelen lijken het wel, met hun steile, veelramige gevels en monumentale poorten en talrijke torens, - een fantoom! Het zijn de nieuwe regeeringsgebouwen, die daar hun koele en trotsche, maar schoone aanschijn heffen: het Provinciaal Paleis, het Paleis van Publieke Werken, het Paleis der Luchtvaart, en kazernes als forteressen, - bouwwerken overigens, die van dichtbij beschouwd, met hun eenvoudige kostbaarheid van materialen, de macht hunner massa's en de opvaart

hunner lijnen, een onafwijsbaar getuigenis afleggen van den durf en het kunnen van het Italiaansche ‘Novecento’.

Men ziet alleen niet in, hoe op dezen bureaucratischen en militairen zeeboulevard, zonder één winkel of café - er is slechts, bij het begin, ons hotel - ooit een druk, laat staan een wereldsch verkeer zou ontstaan. Er zal, om twaalf en om zeven uur, de uittocht der kantoorheeren te bewonderen vallen.

Het hotel-zelf, een even grootscheepsche als fantasievolle constructie, waaraan het gele en groene marmer niet gespaard werd, heet ‘Albergo delle Nazioni’, Hôtel des Nations. En die naam verklaart de vlucht, die Bari nam. Het is vooral de ‘Fiera del Levante’, de ‘Jaarbeurs van het Oosten’ die hier een groot vertier gaande maakt.

Later, langs den blinkenden waterspiegel van de onmetelijke ‘nieuwe haven’ rijdend, zien we in de verte haar silhouet.... het lijkt een stad op zichzelve.

Dan wordt op eenmaal het vaderlandsch instinct in ons wakker geroepen. Een stoomboot, verderop aan de kade gemeerd, voert den naam ‘Vulcanus, Holland’. Een optocht van zwaargeladen karren dendert erheen.... En de koetsier vertelt ons: de gansche lading bestaat uit.... amandelen. De amandelen van Ruvo!

Wij zouden uit willen stappen en gaan kijken, daar op het vaderlandsche vaartuig; doch natuurlijk doen wij dit niet, en ons vlugge paardje voert ons voort, het drukke bedrijf van den ‘porto nuovo’ langs. Want, in tegenstelling tot de ‘oude haven’, aan sport en vischvangst overgelaten, is de ‘nieuwe haven’ die van Bari's steeds groeienden handel.

De middeleeuwen bewaken dit centrum van hedendaagsch leven. Daar dreigt met zijn vierkante torens en de geweldige wiggen zijner bastions de barsche Burcht, gesticht, onvermijdelijkerwijs, door Frederik den Tweede, op de ruïne's van een slot van den Noormannenkoning Rogier. En op den heuvel daarachter, vooruitgeschoven in de zee, verheft zich het labyrint van het middeleeuwsche Bari met al zijn nauwe, kronkelende stegen, zijn poorten, zijn pleintjes, zijn vele kleinere en zijn twee machtige gróóte kerken, beide uit de elfde eeuw.

De reisboeken hadden er ons van verteld, maar als wij de volkrijke straatjes betreden, zijn zij toch anders, dan wij hadden kunnen denken. Het oude Bari... is wit. Gewit zijn de huizen, gewit de steenen trapjes, die er buitenlangs klimmen, wit de steile trappen, die men door de open deuren inkijkt, wit de binnenplaatsen. Vaak tweemaal 's jaars wordt al wat steen is gewit. Diep-blauw is de lucht; de zonneschijn valt in de witte straatjes en sticht er blauwe schaduwen.

Proper en vroolijk is dit oude Bari. Wij zien de kamers in, open, zoo op de straat, als in Napels, maar vaak hebben de deuren hier ruiten, en de vertrekken,

minder donker, lijken zindelijker, hoewel het naarstig uitpluizen van elkanders haarbossen menig zusjes-paar bezig houdt.

Weinig bloemen zijn er op terrasjes of aan bovenvensters, en ook zijn er weinig huisdieren; wij zien honden, katten, noch vogelkooitjes; maar het oude Bari heeft geen opvroolijking noodig: het wemelt van de kinderen! Het is een mooi, warm slag van menschen; de kinderen zijn prachtig! En de vreugde onzer indrukken moet aan ons gezicht te zien zijn, want een schoone matrone, naast haar deur gezeten, ziet ons aankomen en lacht met een welgevalligen lach ons in de oogen.

Plotseling zijn wij op een plein, en de strenge Basiliek van San Nicòla staat vóór ons. Zij ziet eruit als een forteres van den Heiligen Geest. De beide torens lijken vestingtorens. Vlak achter de kerk is de zee, waarover de Saracenen of de Turken elk oogenblik naderen konden, en ééns waren deze torens dan ook versterkt. De rechtsche behoorde bij het paleis van den Katapan, den stadhouder der Byzantijnsche keizers.

Sober van lijnen is de kerk. Zonder versieringen welhaast is haar rechtschapen gelaat. Geen kostbare bronzen deuren, geen wemeling van beeldhouwwerk. Slechts rusten de zuilen der hoofdpoort op de gebruikelijke schraagdieren, maar het zijn ditmaal geen vervaarlijk grijnzende leeuwen, doch trouwe buffels; zij hebben geen horens meer, maar - en het is een detail dat ontroert om het zorgzaam doordenken, eigen aan de handwerkslieden uit vroeger eeuwen - die zuilen rusten niet zóó op de schonken der beesten, doch op een zadeltje, dat beschermend over hun rug ligt.

Achter den rechtertoren om komen wij door een donkere poort op een besloten, zonnig pleintje, den binnenhof van den Katapan, waar de zuider zijgevel der Basiliek voor ons oprijst, grootsch van eenvoud ook deze met haar vijf hooge en diepe arcaden, waarboven een eerst kort geleden uit den eeuwenslaap harer dichtmuring bevrijde galerij loopt van vijf breede hexaforen, - groepen van zes, door zuiltjes gescheiden en door boogjes bekroonde openingen.

De donkere noorderfaçade, op een wijder plein, is architectonisch aan dien zuidergevel nagenoeg gelijk. Rijk, doch wat zwaar met beeldhouwwerk versierd, is er de ‘leeuwenpoort’. Zij maakt een gansch oriëntalen indruk. De achtergevel, tusschen de resten van nog weer twee andere, ingestorte torens, staart blind uit over de zee. Zijn ééne dichtgemuurde absis-venster steunt op twee olifantjes, die den tijd vergeten zijn, waarin zij nuttig waren.

Is dus de buiten-aanblik van San Nicòla die van een gewijde burcht, ook van binnen is de kerk van een strengen, een ontzagwekkenden ernst. De vrome bogen rusten op geweldige antieke zuilen, wier Grieksche kapiteelen van verschillende herkomst zijn, en die, verschillend ook van lengte, op voetstukken

staan van onderscheiden formaat. Daarboven openen zich de majestueuze triforen der matronei, de vrouwengalerijen, die ervan spreken, dat het Oosten niet ver is.

Drie geweldige dwarsbogen, die, de kerk beschermend tegen aardbevingen, den indruk heeten te bederven, doen intusschen de vervaarlijkheid der verhoudingen te sterker uitkomen.

Het oorspronkelijke dak-gebalkte wordt verborgen onder een verguld plafond, in 1660 door Carlo di Rosa uit Bitonto gebeeldhouwd. Men had het bij de restauratie der kerk willen wegnemen, maar het is zóó groot, dat men niet weet, waar ermee te blijven. Het is trouwens verre van leelijk; het is barok, maar ernstige barok vol Romaansche motieven, die het met den grootschen eenvoud der kerk verzoenen.

Over het altaar verheft zich een tempeltje, een koepelvormig dakje op vier zuilen, ciborium genaamd; een Grieksch werkstuk uit den aanvang der twaalfde eeuw. Op de achterzijde zien wij, in émail uit Limoges, den Noormannenkoning Rogier, door San Nicòla gekroond.

Toch leefde de Heilige nooit in deze stad. Hij was, in het begin der vierde eeuw, aartsbisschop van Myra, in Lycië. In 1085 roofden Bareesche zeevaarders zijn wonderdadig lijk en vertrouwden het toe aan den abt van het Benediktijnerklooster, Elia, die van 1087 af deze Basiliek liet bouwen; zijn steenen bisschopszetel, door drie Saracenen geschraagd, staat in de absis. Reeds twee jaar later werd de crypt door Paus Urbanus II gewijd, en San Nicòla schutspatroon der stad verklaard.

Achterin deze crypt, welker schoone gewelven nog niet verlost werden van hun barok-verfraaiïngen, fonkelt in den stillen gloed van vele kaarsen een zilveren altaar; daaronder is de grot, waarin Sint Nicolaas' gebeente rust. Een vurige devotie omgeeft deze plek. San Nicòla is de toeverlaat der zeelieden in den storm, de redder der armen uit den nood.

Weer dwalen wij door Bari's straatjes; wij worden niet moe van hun immer verrassende en heldere geheimzinnigheid, waaruit van alle kanten de kinderen opbloeien.

En daar is de Kathedraal, een halve eeuw ouder nog dan San Nicòla en niet minder eerwaardig. Toch is de voorgevel een teleurstelling. Zijn rijzigheid wordt gebroken door twee dwarslijsten, die het groote roosvenster te laag wegdrukken; en dat roosvenster-zelf, waarbinnen tot voor kort een onmogelijk barok-raam spalkte, lijkt, zooals het gerestaureerd werd, nuchter en vlak. Ook de renaissance-poorten benadeelen den indruk. Tegen de kerk aangewassen staat een dik en rond stuk toren, dat het baptisterium moet zijn, of een wonderlijke zijkapel.

Wij wandelen de Kathedraal om, en van terzijde zien wij den schoonen, achthoekigen Romaanschen koepel met zijn edele ornamentiek, en den Romaanschen toren. En in den massalen achtergevel, waarbinnen de drie absiden zich verbergen, daar praalt het rijkste raam - dat van de midden-absis - uit heel Groot-Griekenland.

Onder de vensterbank loopt een breede fries, waarin twee groote vogels met zoekend toegestoken halzen elkander ontmoeten; en in het loofwerk der gebeeldhouwde randen, die rond het boogvenster gaan, schuilen velerlei gestalten en gedierten, en nieuwsgierig gevogelte zonder tal. Twee beminnelijke olifantjes, die op prachtig bewerkte sokkels staan, dragen ranke zuiltjes, boven welker sierlijke kapiteelen twee sfinxen hurken, wier zielvolle vrouwehoofden fascineeren. Een trotsche griffioen kroont het geheel.

Wij betreden den binnenhof van het aartsbisschoppelijk paleis en ontwaren, tegen de diepblauwe lucht, den zuidergevel der Kathedraal, een zonnedroom....

Bijna geheel gelijk aan dien van San Nicòla is hij, maar fijner, rijker, en volledіger. Ook hier is, over de hooge arcaden, de buitengalerij der vijf hexaforen weder hersteld - reizang van dertig ranke poortjes! Het statige transept voert boven de rustige Romaansche ramen een stralend radvenster in top, terwijl de koepel en de hooge toren, die San Nicòla beide mist, den hemel toestreven.

Ook het inwendige blijkt feilloos gerestaureerd. Nog mooier is het, zuiverder van vormen en slanker van lijnen, dan dat van San Nicòla. Geen steunende dwarsbogen versperren het doorzicht van dit louter kerkgebouw. Geen verguld plafond drukt zijn ernstige verheffing, maar bruine balken dragen, evenals in Ruvo's Dom, het dak. Al wat de Romaansche bouwstijl dezer streken kenmerkt en vervroomt, is hier ten volle aanwezig. En toch heeft deze Domkerk niet de stil-makende grootschheid van San Nicòla's Basiliek. Het is of het wonderdadig gebeente van den grooten Heilige diep in zijn grot, ònder de crypt, ook gansch de bovenkerk dooradem t en transfigureert. Hier, in de Kathedraal, worden de vrome lijnen tot een droom. Daar, in San Nicòla's heiligdom, wordt de droom tot een werkelijkheid; een werkelijkheid, die om u staat met haar welhaast dreigenden zegen.

Door de witte straatjes vol blauwe schaduwen gaan wij naar het nieuwe Bari terug. Bevangen zijn wij door een sfeer, die schooner is dan die van onzen tijd. En wij glimlachen over onszelven, over de soort van zondige vreugde, waarmee wij gisteren avond het comfort van het moderne leven wedervonden. Deze morgen deed het ons opnieuw verstaan, dat dáár niet het vaderhuis is van onzen geest. Dat is veeleer de hooge stilte dier oorden, waar de diepste verlangens der volksziel hun schoonste gestalte vonden.

Zeg niet, dat het immers de lijnen zijn, de vlakken, en hun verhoudingen,

die deze schoonheid bepalen, want dan zouden het stadhuis te Rouaan of Venetië's Dogenpaleis, het Palazzo Farnese te Rome of het paleis op den Dam de schoonste kerken in schoonheid evenaren. Toch doen zij dat niet, al bereiken zij het mooiste, waartoe de bouwkunst een stadhuis of een paleis opvoeren kan. En waarom doen zij dat niet? Omdat de paleizen en stadhuizen de uitdrukking zijn van krachtige eendracht, of van macht, of van edele voornaamheid. De kerken daarentegen zijn de uitdrukking van de begeerte naar den Geest, dien wij God noemen. En ook al is een bepaald geloof ons vreemd, om zekere dogma's die wij verwerpen -, in de diepten ontspringt alle geloof uit dezelfde eeuwige bron, en schooner is er op de wereld niet dan een verheven berglandschap, de oneindige zee, en een stille, van het eeuwig verlangen der menschheid doorademde kerk.

Tegen den avond worden wij nog eenmaal tot het oude Bari teruggedreven. In San Nicòla's strenge ruimten zien wij de roode zon wegsterven aan de groenig-grauwe wanden en in de geheimzinnige diepten der emporen omhoog. Flauw verlicht verrijzen, in de nachtelijke Kathedraal, de zuilen langs een schemerduister zijschip.

Dan dolen wij door het roezig avondstadje, donkere poorten onderdoor en langs de begloorde uitstallingen van druiven en kapoenen. En overal, in de zelfs des nachts nog blanke straatjes, stoeien en bloeien als kleurige bloemen de kinderen.

VI
De heilige doktoren van Bitonto
van Bari naar Brindisi

ER hingen aan Bari's muren aanplakbiljetten, die ons heugelijk leken. 't Waren aanplakbiljetten van het voorwereldlijk stoomtrammetje Barletta - Andria - Bari, die voor den volgenden dag een groot aantal extra-ritten naar en van Bitonto in uitzicht stelden.... en wij waren juist van zins, dien Zondag te wijden aan dat zuiverst voorbeeld der Romaansche kathedralen van Groot-Griekenland, dat de kathedraal van Bitonto is. Maar een bijvoeging op de biljetten verontrustte ons: dat ruimschootsch verkeer bleek voorbereid ter eere van het feest der ‘Santi Medici’, der Heilige Geneesmeesters, Cosmo en Damiano. Aan den eenen kant was het aantal der mogelijkheden van vertrekken en terugkeeren welkom; daarentegen vroegen wij ons af: zal zulk een jaarlijksch feest een rustig bezichtigen van dat kerkgebouw en zijn schatten aan beeldhouwkunst niet bemoeilijken? In 't hotel echter drong ieder bij ons aan, wij zouden deze gelegenheid toch niet ongebruikt laten! Wij kregen meteen een prachtige processie te bewonderen, die vier uur duurde! Midden in den nacht vertrokken reeds zesduizend pelgrims te voet naar Bitonto, een tocht van meer dan drie uur gaans.... maar zij dronken onderweg meer dan zij baden!

De processie lokte ons aan.... Wie weet, wat voor interessante bizonderheden uit de streek wij te zien zouden krijgen! En de zesduizend pelgrims te voet leken ons een belangrijke opluchting voor de beperkte vervoer-ruimte van het voorwereldlijk trammetje.... En zoo, heel in de vroegte, reden wij dan door het nuchtere Bari der redelijke eeuw, die aan onze zoo weinig redelijke voorafging. Het Bari van 1938, met zijn 200.000 inwoners, valt nml. in drie wel-onderscheiden stadsdeelen te splitsen: het middeleeuwsche, het ultra-moderne, en dat van de negentiende eeuw. Wij reden dus door de eindelooze, rechte straten van dat burgerlijke Bari, op gelijke afstanden door even eindelooze en rechte straten rechthoekig doorsneden, en in geen dier straten één huis, dat ook maar prettig was om aan te zien! Het was een lange rit, want het station van het stoomtrammetje Bari - Barletta ligt in de miezerigste buitenwijk, die men zich denken kan. Maar een langen rit door miezerige buitenwijken maakt de vroege morgen vreugdig, wanneer het einddoel een stad is en een kathedraal als die der Santi Medici!

Bij het stationnetje, of liever op het stations-terrein (want een station is er niet) aangekomen, slonk onze vreugde een weinig.... Het zag er zwart van de menschen: vrouwen met karbiezen en toegeknoopte doeken vol mondvoorraad, mannen met sjofele koffertjes en mandeflesschen wijn. Hoe zouden die allemaal in de drie of vier wagons van het trammetje moeten, en wij erbij?

Voor alle zekerheid namen wij kaartjes eerste klas en vroegen den beambte, of wij een kans hadden, op die manier mee te komen... De man glimlachte veelbeteekenend en trok de wenkbrauwen op. ‘U weet’, zei hij, ‘als er plaatsgebrek is....’

Wij vroegen, op welke rails het trammetje verwacht werd, en trachtten een plek te kiezen, die onze kansen vergrooten zou. Een aantal bedaarde burgers toefden daar ook....

Eindelijk en ten leste kwam het gedrochtje nader-puffen, een zwart locomotiefje, dat tot aan mijn schouder reikt, en vier, vijf wagentjes erachter aan.... Goden van Groot-Griekenland! Zulk een schouwspel zagen wij nergens op de wereld! Daar keerden vele honderden pelgrims van dien nacht al naar Bari terug! Propvol was het trammetje, maar zóó propvol, dat de balkons puilden van het volk, dat de menschen met hun beenen uit de ramen naar buiten hingen, en zaten tot op de daken! Derde klas? eerste klas? Wat malen pelgrims om een klas? Pelgrims zoo verfonfaaid als deze, met verhitte gezichten en slaapdronken oogen, volk, dat den ganschen nacht heeft geloopen en gebeden en gedronken...

Het trammetje houdt stil, en het lijkt een paniek! Die aankomen worstelen naar buiten, tegen de vertrekkenden in, die naar binnen dringen. Vele mannen en jongens springen en klimmen van de daken, uit de ramen; anderen klauteren langs dezelfde ongebruikelijke wegen in tegenovergestelde richting. Flesschen en korven worden aangereikt. De vrouwen, in den hartstocht van nog onvervulde devotie-begeerte, werken zich het trammetje in, waar ze maar kunnen. Eerste klas? De eerste klas zit en staat al volgepakt met lieden, vlugger en moediger dan wij.

Nee, dit is onmogelijk, wij dienen het op te geven, en wij druipen af.... De man aan het loket glimlacht wijsgeerig: ‘Wat zei ik u?’ Hij neemt begrijpend onze kaartjes terug.... ‘Pelgrims als U’, zegt hij.

Pelgrims als wij.... ja, natuurlijk, die nemen een auto! Vijftien kilometer, dat kan toch niet alle wereld kosten.... Maar de taxi-chauffeurs zijn ook zoo wijs als menschen, die van de Heilige Geneesmeesters alles afweten, en zij vragen onheilige feest-prijzen, die onze beurs ongeneeslijk aderlaten zouden!

Zoo moesten wij ten tweeden male van Bitonto afzien, en namen nogmaals een rijtuigje door Bari's eindelooze buitenwijken, naarde bewoonde wereld terug.

Waarheen lieten wij ons brengen? Hoe den plotseling gewonnen tijd te besteden? In het museum, dat wij verwaarloosd hadden? Wij zagen er de prachtigste vazen uit Apulië's bloeitijd, van de vijfde tot de derde eeuw vóór Christus, en enkele goede schilderijen, een Bellini, een Paris Bordone....

Dan kwamen wij op het denkbeeld: wij hadden het kasteel nog niet van binnen bezichtigd. Bona Sforza richtte er een rij van zalen tot haar woonstee in. Maar toen wij, het kasteel bereikt, de brug waren overgegaan en den schoonen binnenhof bewonderd hadden om zijn sierlijke loggia uit den tijd van Frederik den Tweede, vonden wij de vertrekken der Koningin van Polen gemaskeerd door de linnen schotten en plafonds eener kleine tentoonstelling van kunsthandwerkscholen uit de provincie.

De aanvankelijke teleurstelling werd tot een verrassing: móói was het, prachtig soms, wat gemaakt werd door de kinderen dezer middeleeuwsche streken, in wie nog iets van den geest van Groot-Griekenland bleek voort te leven. Wij merkten geboetseerde voorwerpen op, steenen en houten basreliefjes van dieren, even fijn en geestig bedacht als stijlvol uitgevoerd. Dit kinderwerk gaf ons een indruk zoowel van de begaafdheid en den ijver dezer Zuid-Italiaantjes als van den liefdevollen kunstzin der meesters.

Ten leste kwamen wij weer daar, waar wij den eersten avond rondgingen, aan het eind der glanzend-nieuwe ‘oude haven’. De blauwe zee lag wijd voor ons uit. Links stond op zijn heuvel het middeleeuwsche Bari met zijn negeneeuwen-oude kerken; rechts rijde zich de reeks der trots betorende paleizen van dezen misschien al te trotschen tijd. Het burgerlijke Bari uit de eeuw der nuchtere redelijkheid lag achter ons....

En op het terras van het luxe-café, boven het water, zaten wij dan, en dronken een koffie, en gaven ons over aan de ‘pazza gioia’.

In den achtermiddag voert de trein ons, de zee langs, naar het Zuid-Oosten.

Een rijtuigje, achttiende-eeuwsch koetsje in miniatuur (wij zaten er zelf in zoo een, in Barletta!) rijdt als een speelgoed-rijtuigje mee over den straatweg. Het paardje draaft wat het kan.... en raakt uit het gezicht.

De zee is donkerblauw, en wijnrood is de aarde, waarop de zilvergroene olijven staan.

Mola di Bari! Monòpoli! Alle straten, die men bij het langsrijden inkijkt, zijn wit. Alle steden aan deze zee, op deze roode aarde, zijn wit. Witte steden met oostersch-platte daken. En uit die nederige, witte steden, rijzen de grijze kathedralen.

Is dit Italië? Of is het Griekenland? Het is het Oosten. Zelfs de trouwe ‘trulli’ op het veld zijn wit, wit-gekalkte kegels te midden der olijvengaarden. Breeder worden zij en bewoonbaarder. En naast den trullo, bij de put, trekt een geduldig ezeltje het geweldige roode rad rond, dat langs een leizeel over zijn katrol de amphoor vol water naar boven haalt.

De olijven dragen op knoestige stammen kronen zoo wijd als nergens, en onder die kronen zijn in den klontig-omgeploegden, rooden akker, groote, keurig aangeharkte kringen uitgespaard, opdat de vallende olijfjes zichtbaar zullen zijn en niet te loor rollen.

Telkens zien wij ook lage, zware, zwartgroene boomen, vierkante boomen bijna; vruchtboomen waarschijnlijk, maar wij kennen ze niet en begrijpen niet, wat het mogen zijn.

De schemering daalt. Dun-bebladerde, goudig-roze amandelaars staan op

de wijnroode aarde, En allengs wordt die donker roodbruin onder de geheimzinnige olijven, terwijl in de verte de bergen paarse schimmen zijn aan de opschijnende westerlucht, waarin de avondster fonkelt.

Aan den oostelijken einder is de zee een blauwzwarte lijn geworden. Haar koude eenzaamheid huwt den nacht.

Als wij in Brìndisi aankomen, is het donker. En ons rijtuigje is nog nauwlijks onderweg, of wij zien al den trots van het stadje: de monumentale 'fontana luminosa', een oranje waterfeest!

Water en brood, het strafrantsoen van den gevangene, zijn voor den eenvoudigen geest van het Italiaansche volk de twee fundamenteele rijkdommen. De Italiaan is een fijnproever van brood, en.... van water; en een waterleiding, als hij er nog geen heeft, is het schoonste geschenk, dat een regeering hem geven kan. De Italiaan is geduldig van aard en, behalve misschien in de liefde, stoïcijnscher dan een Engelschman. Maar één ding zou géén regeering hem op den duur voor kunnen zetten: slecht brood. Het was het brood, dat een grooten Italiaan den bezielden lofzang ingaf, die recht tot het hart van het volk ging:

Hebt het brood lief,
hart van het huis
geur van den disch
vreugd van de haardstee.

Hebt eerbied voor het brood,
zweet van het voorhoofd,
trots van den arbeid,
gedicht van zelfopoffering.

Vereert het brood,
glorie der velden,
roke der aarde,
feest van het leven.

Verkwist niet het brood,
rijkdom van het vaderland,
zoetste gave van God,
heiligste belooning van het menschelijk zwoegen.

En heeft de Italiaan water en brood lief, zijn weelden zijn wijn en olie. Ook van wijn en van olie heeft hij verstand, en hij duldt daarin geen bijsmaken.

Wij zien dus de fontein haar feestelijke, oranje-doorgloeide stortvloeden opspuiten en begrijpen aanstonds: Brìndisi heeft een waterleiding gekregen!

Rondom zitten de café's op de trottoirs vol mannen - geen enkele vrouw -, en wij constateeren het gewone verschijnsel: op maar 'n enkel tafeltje staat een glas of een paar kopjes. De meeste bezoekers zitten in de rieten leunstoelen, zonder iets vóór zich. Zoo is het gebruik; de café's zijn er om te gaan zitten; wil men iets drinken, dan waarschuwt men den bediende. Zou een café-houder het anders durven inrichten, dan kon hij zijn café wel sluiten. De Italiaan is nu eenmaal matig en wenscht niet tot eten of drinken gedwongen, of zelfs maar aangemoedigd te worden, als eetlust of dorst het niet eischen. Heeft hij voor het oogenblik nergens behoefte aan, - dat komt wel, te zijner tijd. Een karaktertrek, die een factor is van volksgezondheid.

Wij rijden een soort boulevard langs en dan een breede straat, die veel van een dorps-straat weg heeft. Neen, Brìndisi toont zeker niets van de grootscheepsheid van Bari. Het is een zeestadje zonder inbeelding, een stadje voor doorgaande reizigers en matrozen.

De twee hotels, die wij hadden uitgezocht, blijken geheel bezet. Dat weet de koetsier uit de verte al aan het feit, dat het straatlicht boven de voordeur niet meer op is. In het derde vinden wij een propere kamer. De zeer zwangere ‘padrona’ zegt dan ook met een lief en moe gezicht, dat zij dit alles bij haar huwelijk, nog geen jaar geleden, zoo netjes inrichtten. Haar man, in hemdsmouwen, loopt onrustig rond. De portier, een alleraardigste jonge kerel met warme oogen, holt om alles wat wij maar begeeren. De zwijgzame, oude knecht gaat gedienstig de vensters sluiten, en stoft zorgzaam onze valiezen af.

En den volgenden morgen zien wij Brindisi: de gewei-vormige binnenhaven, die met twee bochten de stad omspant; aan de overzijde een heuvel vol villa's, en een andere heuvel met fabrieken en werven langs den oever; daartusschendoor, in de verte, de buitenhaven en de zee. Wij zien het middeleeuwsch kasteel .... van Frederik den Tweede natuurlijk, en bovenaan een breede, marmeren trap één der twee hooge zuilen, die eens de eindpalen waren van de Via Appia der Romeinen. - In vijf minuten de geschiedenis van twintig eeuwen.

Waar is de tweede kolom gebleven, waarvan alleen het kolossale voetstuk nog over is? De Brindisiërs verkochten haar aan die van Lecce. Dáár draagt zij het beeld van den schutspatroon der stad, den Heiligen Oronzo.

Wij bedenken, dat hier op deze zelfde plek eens Horatius stond en omhoog keek en tegen deze zelfde blauwe lucht de naakte goden-torsen zag, die daar nog steeds, in het kapiteel, de armen uitbreiden.

En van die historische mijlpalen dwalen wij het hooggelegen oude stadje in en zien de kathedraal, waar eens Frederik de Tweede Jolanthe van Jeruzalem

huwde, en de Munt uit den tijd der Anjou's, en den prachtigen, treurig verwaarloosden kloosterhof der Noormannen-kerk van San Benedetto, waaruit een weinig gewetensvolle priester de schoonst-gebeeldhouwde kapiteelen en steunkussens verkocht, en de crypt van Santa Lucia met haar resten van Byzantijnsche fresco's, en eindelijk het kerkje van San Giovanni del Sepolcro, een rondbouw op zuilen, nu museum.

Wij beschouwen er een aantal schoone, antieke en middeleeuwsche sculptuurfragmenten, vazen en munten, en ten leste het Latijnsche grafschrift van een zeevaarder, dat ook Bourget weergeeft, maar onvolledig, waardoor het niet weinig van zijn doordringendheid verloor.

'Voorbijganger, als het u geen overlast aandoet, sta stil en lees. Vaak heb ik met zeilschepen de groote zee doorkruist en bij vele landen heb ik aangelegd, maar hier is mijn eindpaal, die reeds de Parken mij toewezen, den dag dat ik werd geboren. Hier legde ik af al mijn zorgen en zwoegen, hier vrees ik noch de sterren, noch de stormen, noch de wreede zee, noch ben ik bang, dat mijn uitgaven mijn gewin te boven gaan.

'Verheven Geloof, allerheiligste Godin, U breng ik dank, omdat Gij mij verkwiktet, wanneer mij de fortuin ternedersloeg. Gij zijt waard, dat de stervelingen begeerig naar U uitzien.

'Voorbijganger, leef en wees gezond. Dat gij altijd over moogt houden op wat gij uitgeeft, omdat gij het lezen van dezen steen niet hebt versmaad.'

Bourget wijzigt lichtelijk den tekst en laat de slotzinnen weg. Ons leek het meest aangrijpende van dit testament: niet het zeevaardersleven, dat er zich in uitspreekt, maar de kleine geldzorgen, die tot tweemaal toe naar voren komen in dit laatste woord van een blijkbaar daardoor gefolterd bestaan.

In de grootheid der wereld, ook als wij die zien, is soms het leven zoo jammerlijk klein.

Toen wij na het middageten in ons hotelletje weerkeerden, was er een jongetje geboren. De gelukkige 'padrona', verlost, lag achter een gesloten deur. Maar de aardige kerel met de warme oogen zei, dat wij den boreling moesten zien.! En wij zagen in de armen der vroedvrouw het roode schepseltje, dat schreeuwde met zoo luide longen, of er een toekomstige tenor in hem stak, en rond ons heen stonden bewonderend de jonge portier en de zwijgzame, oude knecht en de trotsche vader in hemdsmouwen. Voor kinderen hebben de Italianen een matelooze liefde, zelfs voor een krijschend wicht, dat één uur oud is!

En ik dacht, dat de arme zeeman, die zijn trieste grafschrift dicteerde, nooit kinderen moest hebben gehad.

VII
Lecce, de stad der gelukkige gratie

XIII *Lecce*, de basiliek van Santa Croce (XVIe - XVIIe eeuw) (pag. 60).

XIV *Lecce*, het Domplein met de Kathedraal van Sant' Oronzo (XVIIe eeuw). Onder: de kerk van de heiligen Nicolò en Cataldo (XIIe - XVIIIe eeuw) (pag. 59 en 61).

XV *Lecce*, portaal der kerk van de heiligen Nicolò en Cataldo (XIIe eeuw) (pag. 61).

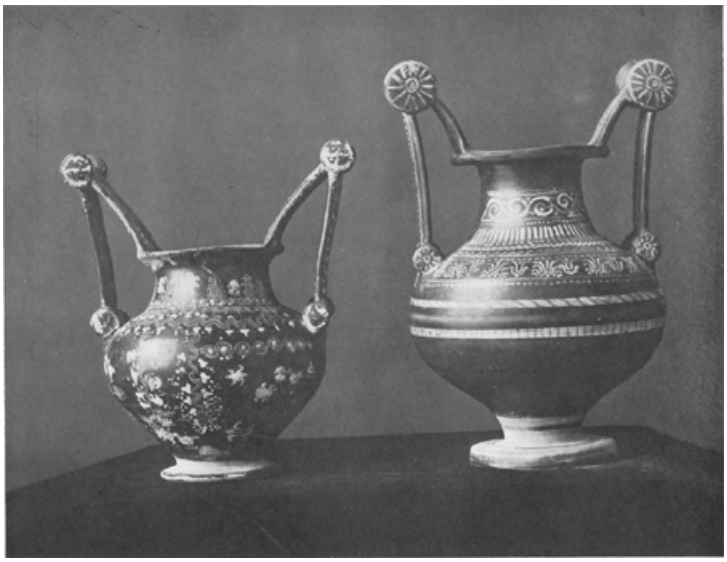

XVI Twee Messapische Vazen, genaamd ‘trozzelle’ (IIIe eeuw vóór Chr.) (pag. 61).

WIJ gaan naar Lecce, en groot is onze verwachting! Heeft in zijn ‘Wanderjahre in Italien’ Gregorovius deze stad niet ‘'t Florence van het Rococo’ genoemd? En hoe beschrijft niet Bourget dat rococo van Lecce! ‘Avant d'être venu ici’, zegt hij, ‘je n'attachais aux termes de *baroque* et de *rococo* qu'un sens de déplaisance et de prétention. Lecce m'aura révélé qu'ils peuvent aussi être synonymes de fantaisie légère, d'élégance folle et de grâce heureuse...’ Wij zien dus in onze verbeelding een Zuiderstad, waar in de lucht iets zijn zal van het fijne van Florence en van het tintelende van Parijs! De menschen in Lecce, heeft men ons in Bari gezegd, zijn van een uitgelezen hoffelijkheid; het leven is er vroolijk en licht! Te midden van de middeleeuwsche, van God en de wereld verlaten ‘Terra d'Otranto’, lokt Lecce als een wonderlijke oase van zwierige beschaving en fonkelend leven.

Weer gaat de reis door olijvengaarden, waartusschen nu van tijd tot tijd goudachtige steengroeven zich openen. Wij merken op, dat de wanden dier groeven glad zijn en glanzend als roomblanke kaas. En die indruk van zachtheid wordt opeens bevestigd door een grappig feit: wij zien deze steen zagen! Het is dit natuur-gegeven, dat de luchtige kunst van Lecce verklaart. Wij hadden er reeds over gelezen: in deze weeke materie, die later toch zoo hard wordt, kon de zorgelooze beeldhouwer met lichte hand beitelen al wat hij wou aan guirlanden van bladertjes en bloemen, wimpelende linten en grillig kantwerk. Verlangend zien wij uit naar de feestelijke stad, die den ernst te breken schijnt van een land, waarop een groot maar teisterend verleden zooveel sporen achterliet van trotsche, bijna gramstorige schoonheid, doch ook van ondergang en desolatie....

Lecce, 't Florence van het Rococo!

Tegen den avond komen wij er aan. Wij rijden door de slecht verlichte, nauwe straten van een provincieplaats, welker veel te groote huizen onbewoond schijnen. Proper zijn die straten, maar koel en eentonig, en de voorbijgangers zijn schaarsch. En daar is ons hotel! Wij hadden iets voor ons gezien, dat passen zou in een luchtiger en vroolijker Florence. Het is integendeel een ouderwetsch, bijna patriarchaal, groot hotel, gehuisvest in een oud paleis. Zeker, er zijn in onze enorme kamer - mirabile dictu - telefoon en stroomend water en lampjes bij de ledikanten, maar er hangt een zekere sfeer om de oude meubelen en zelfs een muf luchtje, alsof deze kamer voor het laatst een eeuw geleden was bewoond geweest. Waarom blijft die indruk van trage ouderwetschheid zelfs in het restaurant beneden, al blijkt dat opzichtig genoeg beschilderd met onwaarschijnlijke moderne fresco's van roode wouden en gele en groene tuinen en lawines van bonte bloemen?

Na het degelijk diner gaan wij een wandeling doen. Het stadje lijkt verlaten, en het is pas negen uur! Al spoedig komen wij aan een gedeeltelijk afgeschut plein, waar men ons ‘de café's van Lecce’ voorspeld had. Er zijn er inderdaad drie naast elkaar, en nog een opzij, onder een loggia; maar zij hebben het aanzien van volks-café's. Er is weinig licht, doch zelfs bij dat karige licht zien wij, dat de kleedjes over de tafeltjes zoo ongeloofelijk vuil zijn, dat wij niet weten aan welk te gaan zitten. En nauwelijks zitten we - nog maar enkele nablijvers toeven er in onze buurt - of de kellners beginnen op te ruimen; de stoelen worden saamgestapeld en naar binnen gedragen; wat in Florence om half een 's nacht gebeurt, doet men in Lecce om half tien.... En welk een bocht is ons voorgezet! Terwijl wij overal in de Puglie de uitmuntende koffie hebben geprezen, is die in het alleronfeestelijkste Lecce.... ondrinkbaar. De bediende is lomp. Is het een rare droom? We vinden Lecce een ongezellig gat en keeren door de doode straten naar het hotel terug.

Als wij den volgenden morgen ons raam opengooien, zit, twee meter van ons af, achter de gesloten ruiten van een ander paleis aan deze zijsteeg, een vrouw haar kind te kammen! Het is een zeer grondige (en blijkbaar niet overbodige!) bewerking, die het dochtertje ondergaat....

Wij hadden ons voorgenomen te ontbijten op het plein van den vorigen avond; het is onherkenbaar! Het wemelt er thans van de mannen, boeren, handelaars, marskramers, veekoopers. Het blijkt marktdag, een drukte van geweld! De café's kennen geen rustig tafeltje, en 't is bijna niet mogelijk, twee koppen van het ons bekende bocht met melk te krijgen. Van brood-en-boter hebben ze nog nooit gehoord; een paar uitgedroogde brioche's is al wat ons wordt voorgezet. Op de verkwanselde antieke zuil uit Brindisi staat in zijn waaienden barokmantel Sant' Oronzo in het wilde weg te zegenen, en dicht daarbij zien wij een vierkant gebouwtje, een soort loggia, ‘il sedile’, ‘de zetel’ geheeten, dat aan Gothische spitsbogen de zonderlingste barok-ornamenten verbindt. Wij gevoelen ons hoe langer hoe meer uit de flank geslagen.

Achter de zuil en de loggia loopt een schutting, en wij moeten vaststellen, dat de Piazza Sant' Oronzo geen piazza meer is, en nooit meer worden kan! Want men is daar, juist in het centrum der stad, een Romeinsch amphitheater aan het opgraven, dat nog maar voor twee derden bevrijd werd. Ook Sant' Oronzo op zijn zuil zal moeten wijken voor de niets ontziende opgraaflust.... Het amphitheater is er een als een ander. Het is niet altijd een voordeel voor een stad, als er een Romeinsch amphitheater onder den grond blijkt te zitten!

De zon komt door. Het wordt een brandend heete morgen. De straten zijn stikvol van het marktvolk. Het is een geschreeuw en een gedrang en een hitte, dat wij niet weten, waar de wijk te nemen.

In een aardige palmen-tuin komen we tot onszelf. En daar staat de kerk van Santa Chiara! Ziehier dus een staal van Lecce's barok!

Wij hebben onmiddellijk den indruk van iets bizonders. Want deze barok heeft niets van het overladene, grootdoenerige en grof-theatrale, dat ons maar al te goed van elders bekend is. Santa Chiara is niet eens tot haar volle hoogte opgetrokken, en toch wordt men getroffen door de ongemeene slankte harer architectuur. Welk een bekoorlijken eenvoud heeft deze barok in haar oprankende lijnen en sobere versiering. Zij heeft niet de kracht, de grootsch-constructieve harmonie eener mannelijke schepping; zij heeft de lenigheid in haar geledingen en de verfijnde gratie eener aristocratische vrouw. *Te* rank bijna rekken zich de lijnen dezer façade, maar het is of er een glimlach glijdt over haar goudachtig blank gelaat en een verre herinnering aan Attica.... ondanks het Rococo!

Na vijf minuten komen wij het besloten Domplein op, een plein, waartoe slechts één straatje toegang geeft en waar dus geen ander verkeer is dan dat der kerkgangers, geestelijken en seminaristen. En met de rust van het plein komt de rust dezer kerk en dezer paleizen overeen. Rustige barok, het lijkt een contradictio in terminis, en toch wordt deze barok door niets méér gekarakteriseerd dan door voorname rust. Ook wie de ornamenten zelve in hun wereldsche gekruldheid niet bemint, zal moeten toegeven, dat hun plaatsing en verdeeling, dat heel deze architectuur, die groote vlakken onversierd weet te laten, uitermate smaakvol is. Maar wie zou niet verrukt zijn over het delicieuze cherubijnen-friesje aan den zijgevel van den Dom?

Wonderwel bevredigt dit kerkplein ons oog. Links de rijzige, zuivere toren; daarnaast de statige feestelijkheid der kathedraal; in de diepte de arcaden van het bisschoppelijk paleis uit later tijd; en rechts het fraai-geproportionneerde seminarie met zijn driebogige loggia boven de poort.

De binnenhof van dat seminarie is een tropische droom. Binnen den kalmen rondgang der koele bogengangen pronkt er in de zonnige schaduw van een hoogen dadelpalm een put, van de weelderigste ornamentiek bewassen en omwoekerd met zulk een overdaad, als werd die steenen plantengroei door de bron-zelve gevoed.

Verder naar het Zuiden toe vinden wij de kerk van San Domenico, wier gevel een festijn is van groote vazen vol rozen! Boven de deur hangt een kanten doekje van steen. Het is dwaas, maar van een verfijnde, een verrukkelijke dwaasheid. Aan de andere zijde der straat ziet streng het schoone, zestiende-eeuwsche hospitaal naar de bijna wufte vroomheid van zijn overbuur.

En wij beginnen Lecce te begrijpen. Wij komen langs imposante particuliere paleizen, die alle met diezelfde gratie hun vorstelijken eenvoud sieren.

Wij zien in de stille straten der achttiende eeuw de rijk vergulde karossen rijden, wij zien de crinoline's vol rozenguirlandes en de smachtende kleuren van de fluweelen heere-rokken.

Maar de deftige lichtzinnigheid van Lecce bereikt haar toppunt in Santa Croce, de kerk van het Heilige Kruis! Er is geen overladener façade op de wereld, geen kerk met een zoo dolzinnige weelde getooid. Toch is zij een wonder van lichte harmonie, - en dat niettegenstaande zij, vol reminiscentie's aan oudere bouwstijlen, door drie achtereenvolgende generatie's naar dier langzaam evolueerenden kunstsmaak voltooid werd.

Weerszijden de hoofdpoort staan drie zuilen, wier kapiteelen aan die van de antieke kolommen uit Brindisi herinneren. Het fries daarboven steunt op een Lombardisch bogenrijtje. Een reeks van Romaansch-aandoende dieren, paarden, wolven en griffioenen, afgewisseld door geknielde Saracenen, dragen dan het luxueus balkon, dat heel den gevel langs loopt, en op welks balustrade een rij van engeltjes grapjes uithalen met bisschopsmutsen, een tiara en veel te wijde kronen, die zij passen op hun kopjes.

En weer rijst de gevel omhoog met een luisterrijk roosvenster en vier fraai geornamenteerde pilasters, waartusschen twee pathetische heiligen zwierig in somptueuze nissen staan. Een vroolijk engelenfriesje dekt dit geveldeel, terwijl een sluitstuk en voluten van wat later en grover maaksel, toch niet hinderlijk, het geheel bekronen[1)].

Het is een façade, die haar gelijke niet heeft. Zij is een orgie van pronk en tierelantijnen, waartoe de teedere, warmgele steen van Lecce zich zoo gewillig leende. Van een matelooze levensvreugde zingt zij met een zoo gezonde dartelheid, doch tevens zoozeer *in de maat* der schoonste verhoudingen en in een zoo edele fijnheid van uitvoering, dat gij ontwapend staat, - al is het Heilige Kruis wel zeer verre.

En een nieuwe verwondering komt over ons, als wij binnen gaan! Van een bijna Brunelleschiaanschen eenvoud is deze nobele, drieschepige kerk, die aan San Lorenzo en aan Santo Spirito in Florence zou doen denken, bloeiden ook hier niet, maar bescheidener en ingetogener, de barokversieringen langs bogen en lijsten, onder de vergulde caissons-zoldering.

Naast de kerk en één daarmee is het oven-rijk paleis der Prefectuur. Het is niet minder voornaam van bouworde dan het seminarie, maar nog geraffineerder is de praal zijner decoratie's. Toch was dit eens.... een klooster! Achter deze vensters, omzwierd van arabesken en festoenen, leefden geen markiezinnen, maar... celestijner monniken! Hun cellen waren schitterende zalen. En in die

1) Leelijk zijn slechts de twee toegevoegde beelden te weerszijden. Men doet goed, ze weg te denken.

wonderlijke tijden bezat elk dier rijke paters (een priester vertelde het ons) een eigen karos met twee paarden!

In den namiddag bezochten wij het museum en zagen de uitgebreide verzameling Grieksche, Messapische en Apulische vazen, voor een groot deel gevonden in Ennius' vaderstad Rudiae (Rugge), in Egnazia (het Grieksche Gnathia), Canosa en Ruvo. Men ziet er nogmaals, hoe de Grieksche vazen-kunst in Messapië (de tegenwoordige Terra d'Otranto) en Apulië werd nagebootst. Enkele prachtige exemplaren van Grieksche en Apulische amforen en kraters vindt men er, en een groot aantal Messapische ‘trozzelle’, even origineele als sierlijke waterkannen, welker ooren het puttende leizeel verbeelden, dat op zijn hoogtepunt over een katrolletje of raadje loopt. Van recente opgravingen, o.a. uit Lecce's amphitheater, liggen in de laatste zaal de voorwerpen en de scherven op hoopen, wachtende naar hunne rangschikking in nieuw toe te voegen vertrekken.

Als wij het museum en zijn beminnelijken directeur vaarwel hebben gezegd, ondernemen wij een bedevaart naar de Noormannen-basiliek van de Heilige Nicolò en Cataldo, die op het kerkhof staat. In den stillen voor-avond wandelen wij door de lange cypressen-laan, totdat plotseling, aan de overzij van een beschaduwd plein, de oude kerk zich aan ons openbaart. Warm belicht door de avondzon staat zij onder de ijlblauwe lucht, een schoone droom der eeuwen. Goudachtig is haar lichtend gelaat, en ontroerend daarin de zeer smalle Romaansche hoofdpoort, waarin zacht en deemoedig de kleuren peinzen van de bleekgroengeverfde deuren en het uitgevaagde rood- en-groene fresco daarboven, binnen den drievuldigen boog harer pure ornamentiek. Twee slanke zuiltjes dragen den vierden, van forschere acanthus-bladen.

En aan dit Romaansch juweel uit 1180 huwt zich de Lecceesche barok van zes eeuwen later! Maar hoe betrekkelijk weinig is er, dat dit vreemde huwlijk stoort, want edel en rank als het portaal zelf, is in zijn grondlijnen de gevel. Tusschen eenvoudige pilasters staan teweerszij en in het hoog fronton, beminnelijktheatrale Heiligen. Opgenomen in dit zachtgestemd geheel, schaden zij nauwlijks den totaal-aanblik. Delicate versierings-motieven omranden de onversierd gelaten vlakken. Slechts de beelden, vazen en engelen, die de façade bekronen, zijn opzichzelf beschouwd vrij leelijk. Toch, stonden zij er niet, dan diende er iets anders te staan, dat ongeveer eenzelfde totaal-effect teweegbrengen zou.

Erachter ontwaart men den fijnen, kleinen, achtkanten Romaanschen koepel.

Van binnen is de kerk niet minder stemmingvol. Zij blijkt gothisch! Twee spitsbogen vóór het koepeltje en twee spitsbogen erna, waarbij, Romaansch

weer, het koor aansluit. En alles is mooi in dit landelijk kerkje, de kapiteelen der pilasters en zelfs de zeventiende-eeuwsche, bescheiden beschildering der gewelven. Romaansch, Gothisch en Barok werden hier vereend door vrome handen tot een schoon en harmonisch geheel.

Als wij aan het stil uitdoovend gelaat dezer liefelijke kerk den rug hebben toegekeerd en in den koeleren avond door de cypressenlaan teruggaan, worden wij getroffen door twee inscriptie's, die ons gevoelen doen, hoe de ziel van Groot-Griekenland nog altijd van attische wijsheid doordrenkt is.

De eene zegt: Dit oord, den Dood gewijd, doe u wanhopen noch verbleeken. Leer als een wijze de hooge waarheden, die het u ingeeft.

De andere antwoordt: Hoor uit deze graven *de stem der natuur*, en uw gebed zal den dooden welgevallig zijn.

VIII
Otranto en Taranto[1)]

1) Bij beide plaatsnamen valt de klemtoon op de eerste lettergreep.

XVII *Otranto*, het inwendige der Kathedraal (XIe-XIIe eeuw) (pag. 66).

XVIII *Otranto*, fragment van den mozaïekvloer der Kathedraal (1163-1166) (pag. 66).

XIX *Otranto*, de crypt der Kathedraal (XIe eeuw) (pag. 68).

XX *Bitetto*. Portaal van den Dom (1435) (pag. 74).

IN den vroegen morgen vertrekken wij van Lecce. Er hangt een fijne damp over het land, en alle dorre sprieten fonkelen van de druppeltjes. Dit is het weldadig uur, waarin de maanden lang geteisterde aarde haar eenige lafenis ontvangt. Een ezeltje ploegt een rood stuk akker. Verderop zijn er een tijdlang alleen steenen en onkruid. Witte schapen met het tragische masker hunner zwarte koppen vinden weinig te vreten tusschen de rots-stukken. Aan een klein station staan een paar jonge mannen van het prachtigste Grieksche type der antieke beeldhouwkunst. Een van hen put water in een twee-oorige, puntig toeloopende amfoor, die alleen staan kan, als men haar in den grond steekt. Zoodra de amfoor vol is, begiet hij een homp hard brood eruit. Zij bakken eens per week in deze streken, en zelfs eens in de veertien dagen. Hun dialect is nog vol Grieksche resten.

Het landschap wordt van een bittere schraalheid. Het is een steenen vlakte, in welker oneffenheden en kuilen een roode humus ligt, en elke plek van die schaarsche aarde wordt met een zielige naarstigheid bebouwd. Hier en daar staan eeuwenoude olijven met zware stammen en kleine, trieste kronen. Dan zien wij, eenzaam op een armen akker, weer een dier geheimzinnige, vierkante, zwartgroene boomen.... Het is de Johannesbroodboom, met welker vruchten de Dooper zich voedde in de woestijn. Maar mal doen de manshooge cactussen! Met hun dikke, groene wanten wijzen zij naar alle kanten tegelijk, en elke want heeft langs 'r rand de kring harer koraalroode stekelvruchten. Soms is een veld van cactussen één stippeling van die roode vijgjes.

En tusschen de cactussen en de zwaarden der agaven hurken de stadjes als bouwvallen; lage, platgedaakte huizen, enkel muurblokken zonder ramen, want ze hebben alleen een deur.

Ver en eenzaam golft de steenige hoogvlakte. Het is de oeroude streek, waar men de *menhir's*[1)], de grafteekens uit het steenen en het bronzen tijdperk, hun kale stijlen omhoogsteken ziet. Ook de zware *dolmen*, de hunnebedden, dekken er hun voorwereldlijk geheim.

En eindelijk, in de laagte, wordt de zee zichtbaar en de drassige kust, waar de malaria zich nog niet gewonnen gaf. Wij naderen Otranto, het meest oostelijke oord van Italië; daar ligt het in de diepte, een klein, wit stadje op een heuvel, met muren en torens en bastions vooruitgeschoven in de wijde, blauwe watervlakte, aan welker overzijde, een vage streep, Griekenland droomt....

Wij denken aan het sombere lot van dit witte stadje bij de blauwe zuiderzee. In de oudheid heette het ‘Υδροῦς en later Hydruntum, en vaak werd het genoemd om de gemakkelijke overvaart naar Epirus; doch in de elfde en de

1) Ik gebruik dit Bretonsche woord, om verstaan te worden. Hier heeten zij ‘pietrefitte’.

twaalfde eeuw kwam het tot grooten bloei. Gansche vloten lagen er in zijn ruime haven, middelpunt van den handel tusschen Westen en Oosten. Venetianen, Grieken, Joden, Armeniërs en Slaven ontmoetten er elkander. Het had een Byzantijnschen stadhouder en reeds in 879 een aartsbisschop, onderworpen aan het gezag van den patriarch van Constantinopel. Maar in 1480 werd het verwoest door de Turken; vijfhonderdzestig burgers werden vermoord; en nooit verhief Otranto zich meer tot de oude glorie. Nu is het een doodarm visschersdorp van nog geen drieduizend zielen.

Ten leste houdt ons treintje van twee wagons stil. Wij stijgen uit. En het is het einde van de wereld. Het stationnetje blokkeert de baan. 't Is er heet in de zon, en uit de blauwe leegte van hemel en zee waait een koude wind. We gaan een trap af, en langs een landweg wandelen we naar beneden.

En als we beneden zijn, staan wij verblind van het geweldige, wilde blauw van de zee.

Wit is het strand, wit geblakerd een schaduwloos parkje met een paar palmen en steenen banken. En uit al dat wit rijzen de grauwe vestingmuren met de stadspoort. Daarnaast is een herberg, en langs de gloeiend-blauwe zee stijgt langzaam een bolwerk omhoog.

Wij betreden het stille stadje, en als vliegen zoemen uit alle hoeken aanstonds de bedeljongetjes om ons rond. Ik deel wat soldi uit, maar daarom geven ze de achtervolging niet op. Ze krioelen mee, voor ons uit, naast ons, achter ons. Die niets kregen, gooien me na met hun vieze mutsen van onzekeren inhoud....

Zoo, jongetjes-omzwermd, bereiken we, een straatje omhoog, de Kathedraal. Het visschersdorp heeft een Kathedraal! En dat niet alleen! Het heeft, nog steeds, een aartsbisschop! Zoo sterk is de traditie van Rome. De *stad* Lecce heeft een bisschop, die staat onder de jurisdictie van den aartsbisschop van het *dorp* Otranto.

Het is een Romaansche Kathedraal uit de elfde eeuw, maar zij heeft een geheel ander karakter dan die uit het land van Bari.

Van buiten mist zij elke monumentaalheid. Het is een heel groot huis met een prachtig Gothisch roosvenster boven de deur.

Ook het inwendige der Kathedraal heeft noch de verhevenheid, noch de grootsche strengheid der Puglieesche Domkerken. Het is een ruime zuilenhal onder een plafond, dat denken doet aan dat der Capella Palatina te Palermo; een plafond dat met zijn vele uitgediepte rozen, kleine gouden grotten gelijk, niet zonder mysterie is. De kerk is verder van een grooten eenvoud, schamel bijna, en om dien indruk van wijde leegte en armoede ontroert zij.

Doch welk een vloer strekt zich onder onze oogen uit, vanaf de ingangspoort tot aan het altaar toe! Het is gansch de verwarde geloofswereld van

een middeleeuwsch gemoed, die in dit grove mozaïek verbeeld ligt. Het stelt een reusachtigen boom voor, gedragen door twee olifanten, en die met zijn kronkelende takken en twijgen honderden gestalten en tafereelen omraamt. Het oude testament ligt er, doorspookt van heldensagen, van mythologie en astrologie, en duistere fantasmen.

Eerst zijn het de Grieksche goden: Artemis met pijl-en-boog en hert, Heracles met zijn knots. Centauren, gevleugelde kameelen, draken die serpenten verslinden, vier leeuwelijven met één kop, paarden met twee en drie menschenhoofden, krioelen dooreen in deze primitieve verbeelding der heidensche wereld. Daar zit op een griffioen Alexander Rex, en er is een schaakbord. En de Toren van Babel verrijst. Een gewiekte slang, aan welker kop men den Satan herkent, valt den Mensch aan. Maar de hand Gods wijst Noach de redding uit den zondvloed. Het hout wordt gezaagd voor de Ark, en daar is zij met al haar beesten, met de Raaf, en met de Duif.

Nu ontrolt de Dierenriem haar twaalf sterrenbeelden. Onder den Steenbok van Januari zit een oude vrouw en warmt zich bij de vlammen. De Waterman met zijn kruik verschijnt, en de ketel hangt over het vuur, het gebraad van den vetten Dinsdag wentelt aan het spit. De Visschen brengen Maart in het land, en met het voorjaar moet door aderlaten ons bloed gezuiverd worden. De Ram van April doet de herders uitgaan met hun schapen. Doch de Stier stormt de Meimaand binnen en de Vrouw zit op haar troon.... Zoo trekken de maanden verder, door de Augustus-hitte van den Leeuw, waarbij de vruchten geplukt worden, en het druiventreden van September, totdat het slachten van het zwijn, onder het sterrenbeeld van den Boogschutter, het jaar ten einde voert.

En daar is het scheppingsverhaal, wel laat in den tijd, en Koning Arthur van de Tafelronde zit daartusschen, terwijl de hand van God met drie vingers Abel zegent, met twee vingers Kaïn vloekt. En de Eenhoorn, die Christus is, staat tegenover den Mensch.

Musiceerende dieren, een ezel die op de fluit speelt, en een hond, die de cymbalen slaat, besluiten, voor het altaar, dit wonderlijk vizioen van den priester Pantaleone, toen in 1160 Jonathas aartsbisschop was.

Een kwieke man uit het volk met zwarte, tintelende oogen - het is de koster - loopt met ons mee, en voor hém is er in dit alles geen enkel geheim. Het geheele samenstel van dezen boom der kennis is in zijn hoofd zoo klaar als de dag. Met een voortvarend enthousiasme legt hij het ons uit: hier de antieke wereld, daar de fabel, ginds het oude testament.... Hij is zelf verrukt over de onfeilbare logica zijner interpretatie. Het mozaïek is een meesterwerk! zegt hij, en naast het koor wijst hij ons de kapel der vijfhonderdzestig martelaren.

Dan gaat hij ons voor naar de crypt met haar rijke verscheidenheid van

Jonische en Corinthische, Byzantijnsche en Romaansche kapiteelen. Ook de zuilen zijn velerlei, van groen cipollijn en rood porfier, van zwart en ivoorblank marmer. En de koster is onuitputtelijk in zijn geestdrift. Hij spreekt van de grootste geleerden der wereld, die hebben gezegd, dat zij wel een jaar zouden noodig hebben, om al deze kapiteelen uit te studeeren! 'Kijk dit eens!' roept hij uit, 'een mandje met vier duiven! En dit! Adelaar, Kruis en Cirkel.... Keizer, Kerk en Eeuwigheid!' Hij kent zijn lesje prachtig. 'Maar met al dien rijkdom', zucht hij dan opeens, en zijn zwarte oogen staren somber in zijn wasbleek gezicht, 'met al dien rijkdom, zijn wij arm in Otranto.... Zoo arm, zoo arm....'

En wij dwalen en stijgen en dalen door het witte stadje, gelouterd door zeewind en zon. Langs een terrasje, trappen op, bereiken wij het Byzantijnsche kerkje van San Pietro, een vergeten juweel van architectuur; maar zoo kaal zijn z'n kalkwitte muren, of het honger had.

En de kinderen zwermen weer met ons mee. Ook zij hebben honger, hun bedelende oogen hongeren.

Wij zien het barsche kasteel met zijn poorten en trappen en torens en terrassen en zijn trotsche wapenschilden van Karel den Vijfde. Een uitgevaste vrouw leidt ons met tegenzin rond; zij is de portierster. Er wonen drie militairen: de kustwacht. Eén van hen, een jong officiertje, valt op ons aan als op een voedsel. In geen maanden bezat hij een mensch uit de verre wereld, om mee te praten.

Hij vertelt van het arme Otranto, dat geen handel heeft en weinig vischvangst, want de zee is er gewoonlijk te woest. Het leeft van wat schaarschen akkerbouw, maar een markt heeft het niet. Het heeft ook geen goed water.

En als wij het kasteel weer uitkomen, zien wij een klein tooneel, dat het bewijst. Er is juist drinkwater-bedeeling. Eens per dag komen de huismoeders en meisjes van het dorp met haar amforen op den schouder, statig als schimmen van Grieksche vrouwen, en een agent in een wit uniform, die de houding heeft van een onvermurwbaar despoot, staat aan elk haar aandeel toe. Hij heeft den sleutel van de pomp.

Dit is het hongerend en dorstend Otranto, het witte, wind-en-zon-verweerde stadje, dat vier en een halve eeuw geleden zijn werkelijk leven verloor.

En buiten de poort gekomen, staan wij verblind van het geweldige, wilde blauw van de zee.

Hoe anders was het lot van Tàranto! In de achtste eeuw vóór Christus werd het door zonen van Spartaansche heloten gesticht. Waar nu de 'oude stad' is, steil zich verheffend op een rotsig eiland tusschen de golf van Taranto en een ruime

binnenzee, den ‘mare piccolo’, stond toen de Akropolis. En waar nu de nieuwe stad haar moderne wijken uitbreidt, lag, nog veel uitgebreider, de stad Taras zelve. Vischvangst, landbouw en schapenteelt waren Kaar natuurlijke hulpbronnen; wolweverij, purperververij en pottenbakkerij, door een ijverige scheepvaart bediend, maakten het tot de rijkste handwerks- en handelsstad van Groot-Griekenland. In de vierde eeuw voor Christus bereikte het zijn hoogsten bloei; gedurende den tweeden Punischen oorlog werd het door de Romeinen veroverd en dertigduizend burgers werden als slaven weggevoerd. Elf eeuwen later, in de 9e eeuw na Christus, verwoestten de Saracenen de stad, en van het eens zoo machtig Tarentum bleef geen steen overeind. Op den verdedigbaren Akropolis-heuvel verrees de middeleeuwsche stad met haar nauwe stegen en sloppen. In de zestiende eeuw woonden er slechts tweeduizend menschen meer, en na de pest van 1656 nauwlijks duizend.

Nu is datzelfde Tàranto een der meest dynamische steden van Zuid-Italië. Het heeft scheepswerven, oesterbanken, olie- en kaasmakerijen, en velerlei fabrieken. Belangrijk is zijn handel; zijn oorlogshaven en arsenaal brengen er een groot vertier. In 1936 telde het 127.000 inwoners.

Maar kunstenaars zijn een zonderling, een verfoeilijk menschenras. Na het ongelukkige Otranto.... valt het gelukkige Taranto af! En ik peil mijn geweten om na te gaan, waarom het afvalt.

Wij komen van het station door platte nijverheids-wijken, de ‘città nuovissima’, waar, bij nader onderzoek, ons verstand natuurlijk van alles te waardeeren zou vinden, maar waar ons oog, zoo van buiten af, door niets wordt aangetrokken.

De eerste brug over, bestijgen wij het lange eiland der ‘Oude stad’. Wij rijden in de hoogte langs de zee. De kade is smal en er is niets, dat ons bizonder bevalt.

Dan passeeren wij het kasteel van Ferdinand van Arragon, en over de tweede brug bereiken wij de ‘citta nuova’, en ons hotel.

De ‘nieuwe stad’, gebouwd in de vorige eeuw, heeft van die eeuw alle gebreken. Zij is burgerlijk-welvarend en op geen wijze mooi. Aan de zee-zijde staan, als in Bari, de grootscheepsche bouwwerken uit den allernieuwsten tijd, het grandioze postkantoor, voor een postkantoor tè grandioos, en het vermetele Palazzo del Governo, met zijn vierkante torens, zijn geweldige steunbeeren, zijn poorten en kanteelen méér een burcht dan het middeleeuwsch kasteel zelf. Ervoor staat, uitgebouwd in zee, een kolossaal terras.

Tegenover de leelijke burgerlijkheid der ‘città nuova’ hebben deze paleizen ontegenzeggelijk een houding, maar het is een hoovaardige, bijna uitdagende houding, die wel de fierheid van dit tijdperk uitdrukt, maar al te weinig met de reëele behoeften overeenkomt, en die dus niet tot rijpe schoonheid wordt. Want werkelijke schoonheid in de bouwkunst sluit redelijkheid in en harmonie.

Deze super-monumentale gebouwen geven den nieuwen kaden van Taranto, evenals dien van Bari, een afwerend gelaat, en zoo komt het, dat geen mensch er zich vertoont, terwijl een zeezijde als deze, op het Zuiden, toch bestemd zou zijn voor een warm en vreugdig verkeer.

De oude stad op haar heuvel is van een niet overtrefbare nauwheid en vuilheid. Tegenover het doodarme, uitgestorvene, witte Otranto, is het oude Taranto overbevolkt en zwart van smeer. Maar er wordt niet gebedeld. Het volk, hoe slecht gehuisvest ook, schijnt niet behoeftig. De stad is somber, de stegen en sloppen tusschen de zéér hooge woningen zijn soms nauwlijks een meter breed, - maar zij hebben niets tragisch over zich.

Naar den kant van de ‘kleine zee’ blijkt de oude visschershaven pittoresk genoeg, maar, o wee! - o wee! zegt het verfoeilijk ras der kunstenaars - daar is een groote hap uit weggebroken en met den grond gelijkgemaakt. Daar komt een nieuwe arbeiderswijk het schilderachtig havenbeeld verstoren. Maar omdat de bevolking er krachtig en door-gezond uitziet, is die aanstaande ‘verbetering der woningtoestanden’ iets, ja, dat men niet anders dan goedkeuren kan, zonder dat het, in dit geval, een opluchting is voor het hart. Zoo kan men dus de gansche oude stad afbreken, met kathedraal en al. Er zal niet héél veel aan verloren zijn.

En dit is dus Taranto, dat ons.... niet ligt; dat ons niet ligt, al stáát het ons misschien leelijk. Wat zou er schooner moeten zijn dan een dynamische stad tusschen twee zeeën?

De avond brengt genezing, wanneer de kinderen, die kunstenaars nu eenmaal zijn, troost vinden bij de geheimzinnigheid der schemering, en bij ‘de lichtjes’.

Langen tijd staan wij te kijken op het balkon van onze kamer, die is op den hoek van den ‘mare piccolo’. Wij zien de visschershaven langs in den vaagpaarsen naschijn der ondergegane zon; en over het kanaal en het oude kasteel, het Zuiden in, de groote zee, waar de oorlogsschepen hun avondlijke illuminatie ontsteken. Vlak onder ons, naar het oosten toe, ligt langs den oever de lange, lichtgrijze vloot der kleine marinebooten, en zoover het oog reikt is het één feestelijk gefonkel tegen het bleeke blauw van het binnenmeer. Daaronder loert de dood. Maar onze geest, uit een natuurlijk zelfbehoud, is naar het licht gekeerd. Het gevaar voor een oorlog is geweken, en het gedachtelooze oog mag weer vreugde vinden, waar het leven zich vroolijk toont.

Wat later zijn de avondstraten genoeglijk van drukte en vol plezierige witte matroosjes.

IX
Naar Bitetto en Bitonto

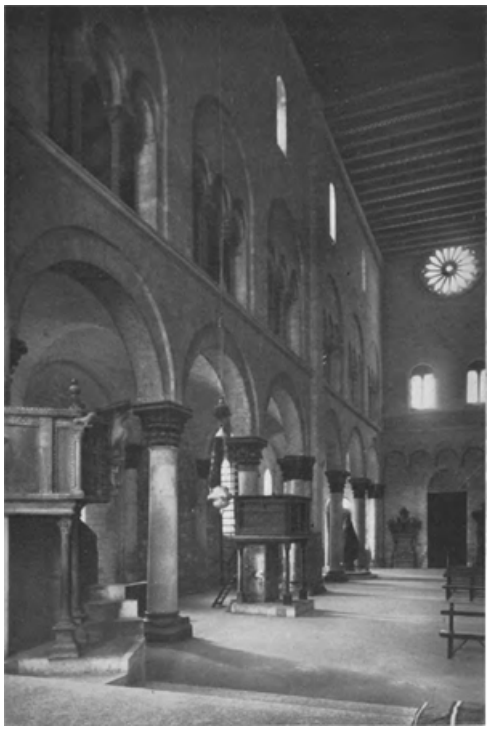

XXI *Bitonto*, het inwendige der Kathedraal (± 1200) (pag. 76).

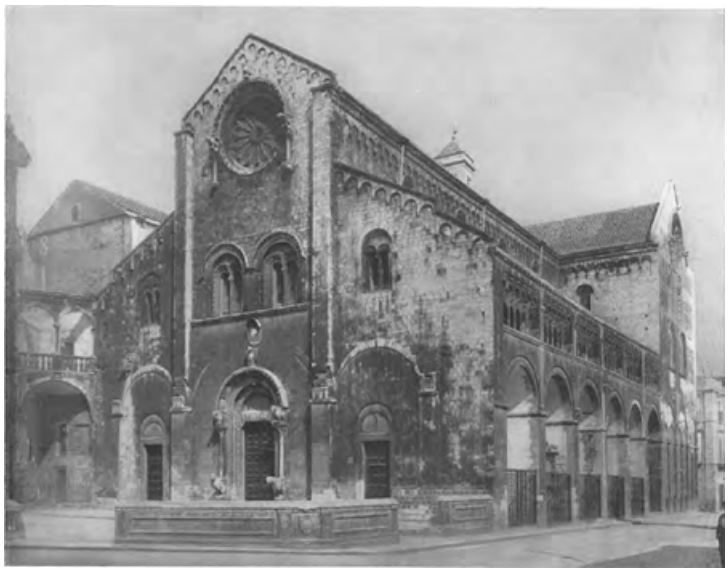

XXII *Bitonto*, de Kathedraal (rond 1200) (pag. 75).

XXIII *Bitonto*, zijgevel der Kathedraal (pag. 76).

XXIV Detail van de buitengalerij der Kathedraal van Bitonto (pag. 76).

EN nu loopt, helaas, onze reis op haar eind. Overmorgen moeten wij thuis zijn, en nog weken zouden wij willen rondzwerven door dit rijk Groot-Griekenland. Hoeveel wegen liggen vanuit Tàranto niet voor ons open! Naar Oria zouden wij kunnen gaan, waar die schoonst-bewaarde burcht is van Frederik den Tweede, 't belangrijkst militaire bouwsel uit den Hohenstaufen-tijd, met zijn merkwaardige, driehoekige grondvesten. Wij zouden ook, langs de zee, naar Metaponto kunnen treinen, en op die nu verlaten, woestevlakte, de bouwvallen bezoeken der Dorische tempels, aan Pallas Athena en aan Apollo gewijd; Metaponto, waar, uit zijn Croton gevlucht, de oude Pythagoras stierf. Een ander treintje weer kon ons voeren naar een oord, dat wij voor ons vertrek tot elken prijs in ons reisplan hadden willen opnemen, Alberobello, een dorp, dat geheel uit groote, witte ‘trulli’ bestaat, de witgekalkte kegels, die wij herhaaldelijk tusschen de olijven schuilen zagen. In Alberobello moet zelfs de kerk haar origineele architectuur aan den ‘trullo’ hebben ontleend! Geen pittoresker oord op de wereld dan Alberobello, zeiden onze vrienden.

Doch ook Altamura met haar Gothische kathedraal, almeê door Frederik den Tweede gesticht, hadden wij wenschen te zien, en de romantische bergstad Matera, waar een deel der bevolking in grotwoningen leeft en een zuivere Puglieesch-Romaansche domkerk op een der hoogste punten zich verheft.

Eén ding echter laten wij ons in géén geval afnemen. Dat is de kathedraal van Bitonto, die reeds tweemaal ons ontging! En dus zijn wij genoodzaakt, langs de kortste en snelste route naar Bari terug te keeren. Er zal zelfs geen tijd zijn voor Gioia del Colle met zijn Gothisch kasteel van wederom denzelfden, alomtegenwoordigen, legendarischen Keizer, en voor Acquaviva delle Fonti, die wij allebei op onze reis ontmoeten zullen en.... voorbij sporen! Zijn niet de namen opzichzelf reeds een Tantaluskwelling: Vreugde van den Heuvel, Levend Water van de Bronnen!? Het mag waar zijn, doch de laatste dag mòet aan Bitonto worden gewijd.

Als wij 's morgens vroeg in Taranto naar buiten kijken, blijkt het weer veranderd. Het is grijs en koud. De reis heeft aanvankelijk weinig bekoring. Het zijn olijvengaarden, doch niet langer staan de grijsgroene boomen op de mooie, rooie aarde, maar op een grijzen grond vol steenen. Weldra blijven alleen die laatste over. Het is een eindelooze hoogvlakte, die wij over trekken, van steenen bezaaid. Elders heeft men deze woestijn van sinds eeuwen braak liggend terrein aangedurfd; men heeft van de steenen scheidsmuren gestapeld en bij plekken den akkerbouw mogelijk gemaakt. Maar vruchtbaar ziet het er niet uit. Soms kerft zich een diep ravijn door dit troosteloos gebied, één bleekgroen stekelbed van cactussen.

Wij komen langs een eenzaam station: Mottola. Na een half uur - de trein maakte een onafzienbare bocht - komen wij langs een ander station, dat van datzelfde Mottola den naam draagt. Eerst lag het ergens in de verte, zeven kilometer voor ons uit; nu ligt het negen kilometer achter ons. Koud is het bovenop de kale heuvelen.

Maar dan wordt langzaam-aan de streek milder en bewogener en bewoonder. Wij naderen Gioia del Colle, gaan aan Acquaviva delle Fonti voorbij....

Doch in mijn spoorboek heb ik een ontdekking gedaan. Het volgend stationnetje is Bitetto. Als wij in Bitetto uitstappen, kunnen wij vandaar per autobus Bitonto bereiken; en het kleine Bitetto heeft óók al een bezienswaardige kathedraal, die wij nog juist even kunnen bezoeken.

Zoo doen we, en al is het weer guur, wij warmen ons een oogenblik aan een wonder van een vroeg-Gothisch portaal in een eerwaardigen Romaanschen gevel, welke de treurige bedervers van het inwendige dezer kerk toch te zeer geïmponeerd hebben, om er de barbaarsch-barokke handen aan te slaan!

Droom-fijn zijn de à jour-bewerkte kapiteelen en pilasters der hoofdpoort, de ranken der ornementale gewassen, waaraan menschen- en dierenkopjes als vruchten groeien, en die omhoogstrengelen uit twee vazen, welke links een neergehurkte figuur op de eene knie draagt, rechts een staande gestalte op het hoofd geheven houdt. En welk een schoone compositie herbergt binnen drie rijke sier-randen de tympan: Christus met zes apostelen te weerszijden - de evangelisten en briefschrijvers dragen hun rolletje -, en daarboven, tronend tusschen twee gevleugelde engelen, de Madonna. Van de beide leeuwen, die de zuilen schragen - de stuttende en strijdbare kerk - beschermt de rechtsche het vertrouwelijk Lam, terwijl de linksche met de slang worstelt, die hem bijt in den brullenden muil.

Maar de tijd nijpt. De autobus! En een oogenblik later razen wij naar de stad der Heilige Geneesmeesters, Cosmo en Damiano.

Als wij er aankomen, op een wijd plein buiten de oude stadspoort, staat Bitonto's ceremoniemeester al gereed. Het is een scheel ventje van een jaar of dertig, dat dadelijk gedienstig op ons toeschiet. In het algemeen houden wij niet van dergelijke Cicerone's, maar deze schele jonge man, zonder zich op te dringen, vervult zijn rol met zulk een natuurlijke autoriteit, dat hij onweerstaanbaar blijkt. Het is, of hij wist dat wij komen zouden, en zich opzettelijk heeft vrij gemaakt om ons van dienst te zijn. Hij stelt voor, ons naar het eenig restaurant te begeleiden en ons daarna den weg te wijzen door Bitonto's labyrint. Onze bagage heeft hij al te pakken! Hij voelt zich onmisbaar, en hij is het.

Maar wat is het hier glad! Heeft het geijzeld in Bitonto, in dezen tijd van het jaar al? Mijn vrouw glijdt uit; de ceremoniemeester schiet toe! Even later

scheelt het weinig, of ik was achterover gesmakt! De keien zijn overtogen van een glibberig wit vlies.... Wat is dat? Het zijn de Heilige Geneesmeesters, die ons een ongeluk dreigen te bezorgen! Vier uur lang, verleden week, trok hun processie de stad rond; alle straten van Bitonto glimmen nog van het kaarsvet!

In het dorpelijk restaurantje schikt onze begeleider de bagage in een hoek, roept de soort jongen, die er kookt - kok ware een veel te weidsch woord! - vertrouwt ons aan diens zorgen toe en trekt zich dan bescheiden terug.

Het maal is ongewoon slecht. Kleffe risotto, vieze vischjes, oneetbare gekookte appeltjes toe.... Ondertusschen overdenken wij, hoe hier vijfentwintig eeuwen en langer geleden, in de Apulische stad Bytontynon, dezelfde vischjes gegeten werden, toen het beeld van Zeus op de munten stond, inplaats van dat van Vittorio Emanuele III. Later was Bitonto een markgraafschap, dat Ferdinand de Katholieke aan ‘il gran capitano’ Gonsalvo de Cordova ten geschenke gaf. Het bleef in het bezit van diens familie, tot in 1551 de rijke stad zich vrijkocht voor 86.000 ducaten! Nu is het, net als Ruvo, een stad van landbouwers met zevenentwintigduizend inwoners, één logementje, één café, en dit.... restaurant!

Doch daar is, behoedzaam speurend of wij klaar zijn, onze scheel-oog en maakt een buiging.

En zoo trekken wij, oppassend voor de gladdigheid, de kronkelende straatjes van de stad der Heilige Geneesmeesters in, voorafgegaan door onzen nederigen gids, en alras gevolgd door een aantal bedeljongetjes. Er zijn vreemdelingen in Bitonto! Het is een groote dag! Er is wat te halen! Er zijn soldi te krijg!

Eerst staan wij stil met ons gevolg voor het kerkje van het Vagevuur, een barokgewrochtje met skeletten op het dak, skeletten boven de deur.... Dan bezien wij het paleis Sylos Labini en zijn fraaien Renaissance-hof. Uitermate sierlijk is het beeldhouwwerk aan de borstwering der loggia: talrijke koppen van historische figuren, portretbustes, tournooirijdende ridders, en, herhaalde malen, het wapen der Anjou's.

Maar ons doel is de Kathedraal. En als wij haar zien, op het dorpelijk plein, blijven wij langen tijd staan, getroffen door zoo majestueuzen eenvoud. Zij is niet zoo onvermurwbaar als de Basiliek van San Nicòla te Bari, noch is zij zoo verheven in simpele vroomheid als de Domkerk van Ruvo, - maar zij is in haar edelen ernst het volmaakte voorbeeld van de Romaansche Kathedraal uit Groot- Griekenland.

De voorgevel heeft de twee hooge pilasters, die tot aan het dak het middenschip begrenzen, juist als bij San Nicòla of de Dom van Barletta; hij heeft de Lombardische steunbogenrijtjes langs de hellende daklijsten, het van beesten

omgeven roosvenster heel in de hoogte, de Romaansche biforen daaronder, en de drie Romaansche poorten, waarvan de middelste wellicht het schoonst exempel is uit de streek.

De zijgevel wordt gekenmerkt door de zes diepe bogen, vroeger als kapellen bij de kerk getrokken, nu weder geopend op den dag, en daarboven de rij van zes prachtige hexaforen, rijke buitengalerij van het matroneum binnen. Zij zijn altijd het sieraad der kerk geweest. Ook het dwarsschip heeft zijn roosvenster en zijn vier biforen, en de rechte achtergevel, die de drie absiden verbergt, zijn schoonversierde middenraam.

Het inwendige der kerk is wellicht nog schooner, want het is meer dan edel en perfect; het is grootsch en vroom als een orgel van steen. Plechtig zingen de zuilen, door de bogen vereenigd, en diep schouwen de triforen daarboven in de hooge, donkere wanden. Twee schoone ambonen steunen op prachtige kolommetjes; Arabische decoratie's tooien de eene; aan den achterkant der andere toont een relief, temidden der zijnen, den Keizer, die Groot-Griekenland beheerscht.

Wij dalen af in de stille crypt, waar de relieken der Heilige Geneesmeesters zijn; en wij stijgen op tot de vrouwen-emporen - de matronei - vanwaar men de hooge en diepe verschieten der kerk nog ruimer ziet. Dan betreden wij ook de buitengalerij, zóó rijk van sier, dat geen zuil, geen kapiteel, geen steunkussen, zijn weerga heeft.

Nog altijd, samen met den koster, begeleidt ons de schele gids. Hij draagt mijn jas over den arm, mijn paraplu, die vandaag voor het eerst scheen dienst te moeten doen, in de andere hand. Hij doet het met den ernst en de toewijding van een lakei, die een vorst vergezelt. Hij is perfect. Daar hij aanstonds begrepen heeft, dat wij geen leeken-verklaringen begeeren, houdt hij zich op een gepasten afstand.

Als wij weer beneden komen, biedt een der jongetjes, die ons daar afwachtten, foto-briefkaarten te koop. Een grooten botterik, die twee Lire per kaart vroeg, hadden wij al teruggewezen. Maar dit is een aardig, eerlijk jongetje, die vraagt wat zij kosten moeten, vijftig centiem. Hij heeft ook een mooi collectie'tje uitgezocht, en hij praat heel verstandig over wat hij vol ijverige bedisseling toont. Hij ziet er arm uit, maar zindelijk; een paars hemdje staat met een punt op zijn kleine, bruine borst open, en daarover heeft hij een schamel jasje. Zijn ganneven-oogen kijken goedvertrouwend naar ons op, terwijl wij ‘zaken’ met hem doen.

De gids - wij zijn er nu achter: hij is een werkeloos kappers-bediende - staat erbij met een gezicht of hij, in ons belang, de kleine schelmen in 't schele oog houdt.

Het is al vier uur in den middag. Wij verzoeken onze begeleiders, ons nog een tijdje alleen te laten in de kerk, en wij zitten er op een bank uit te rusten.

Buiten is het opgeklaard. Een gulden avondzon glijdt langs de blanke zuilen en maakt den ernst der hooge ruimten vredig.

Maar hoeveel oude mannetjes zijn er niet in de Domkerk! Hier zit er een, daar staat er een, ginds sukkelt er een nader. Dicht bij ons, in een kapel, waakt een Madonna. Een der mannetjes schuifelt daar naar toe, en buigt de knieën en bidt, een korte wijl. Dan keert hij zich om en bedelt bij ons.... Een ander mannetje doet het net eender. Als argeloos schuifelt hij op de Madonna af, zijn petje in de hand, en buigt de stramme knieën, en bidt. Dan keert hij zich om en bedelt in zijn petje. Een een derde, nog veel ouder en witter mannetje scharrelt alweer onzen kant uit. Zij gaan eerst aan de Madonna vragen, om onze harten en handen te besturen, en dan, vertrouwend op Haar lief begrip en vriendelijken invloed, wagen zij het erop.... En de avondzon koestert hun oude, versleten ruggen, hun verweerde, grijze koppen.

Doch de schele kapper en de jongetjes komen kijken, of wij ingeslapen zijn! Dat van de fotokaarten gaat vertrouwelijk naast mijn vrouw op de bank zitten. Hij heet Natale (Kerstmis) en hij is in de vijfde klas, vertelt hij zachtjes; hij is nooit blijven zitten, en hij kan heel goed lezen, en schrijven ook, en rekenen! Nou!

‘Laat ons eens kijken’, zegt mijn vrouw, ‘of dát waar is!’

‘Vraagt u maar!’

‘Hoeveel is’, zegt mijn vrouw, ‘negen maal elf’.

Hij kijkt heel ernstig. Negen maal elf? Dat is gemeen, om zoo moeilijk te vragen.... Negen maal elf?

‘Honderd één!’ roept hij.

‘Welnee’, zegt mijn vrouw.

‘Welnee....?’ Hij is geheel uit het veld geslagen. ‘Tien maal elf is honderd tien. Dat weet hij zeker. Min negen! Dat is toch honderdseen?’

‘Min elf!’

- Ja, dat was waar ook! min elf! Negenennegentig!

‘Prachtig! Maar’ - en mijn vrouw zet een heel geheimzinnig gezicht - ‘hoeveel is dan *tweemaal* nul?’

‘Twee!’ gnuift hij. - Zóó dom is hij nou niet, dat hij dát niet weten zou!

‘Tweemaal.... *nul’*, zegt mijn vrouw nog eens.

- Och, natuurlijk! Hoe komt hij zoo stom vanmiddag! Twéémaal nul is natuurlijk óók nul.

‘En honderdduizendmaal nul, blijft nul’, zegt mijn vrouw lakoniek, ‘'t is gek, maar waar’.

Hij geniet. Met een warmen blik kijkt hij ons aan. Hij heeft een heerlijken dag! Négen briefkaarten te kunnen verkoopen, en vrienden te zijn met vreemdelingen!

In den kouden, gouden avondschijn, door de geweldige gewelven der oude kerk warend, gloort een gaaf kindergezicht met gelukkige bruine oogen.

De zon slinkt plotseling merkbaar. Ik kijk op mijn horloge: het is tijd om weg te gaan. Wij verlaten de Kathedraal en wij aanvaarden den terugtocht met onzen schelen kapper, met Natale en de andere jongetjes.

Wij drinken iets warms in het café'tje van Bitonto, want nu de zon onderging, wordt de avond guur. Dan staan wij te wachten om den hoek, op den autobus. Er wachten nog andere menschen, en er toeven ook mannen, wier dagwerk voorbij is, en voor wie het langskomen van den autobus het grootste vertier van den dag blijkt. En natuurlijk zijn er de kapper en Natale.

't Is vinnig koud. Natale zet zijn kraagje op en houdt zijn schamel jasje dicht over zijn bruine borst. Hij bibbert een beetje, maar denkt er niet over, naar huis te gaan.

Er talmt daar ook een opgeschoten jongen met een lief gezicht en een onnoozel-wijden mond. Hij blijkt ‘l'innocent du village’. Als hij lacht, trekt zijn bovenlip tot hoog boven zijn bleeke tandvleesch weg.... en kan niet weer terug. De lach blijft staan.

‘Pasqua!’ noemt Natale hem.

Het lijkt ongeloofelijk. Ons jongetje heet ‘Kerstmis’, en de arme idioot heet waarachtig ‘Paschen’. En toch is het zoo.

‘Signora’, dringt Natale bij mijn vrouw aan, ‘geef Pasqua ook eens een som op!’

Pasqua lacht gretig, dat er zooveel notitie van hem genomen wordt. Men ziet het: iedereen houdt van den idioot.

‘Nou’, zegt mijn vrouw aanmoedigend, ‘luister goed, Pasqua! Hoeveel is.... vijf plus vijf?’

‘Tien!’ roept Pasqua verrukt en lacht zóó wijd, dat zijn bovenlip in 't geheel niet meer terug schijnt te kunnen.

En Natale wordt bijna jaloersch. Want hij, de slimme schelm, vergiste zich twee keer, en de idioot.... vergist zich *niet*.

Onze trouwe, schele kappersbediende staat opzij, een beetje zielig en verlaten. Zijn dagtaak is afgeloopen. Zijn fooi, nu ja, maar zijn gewichtig ambt was hem wel bijna even lief.

En daar komt eindelijk de autobus aangestoven. Natale krijgt een kleur van blijdschap: onverwacht heb ik hem mijn laatste soldi in de hand gestopt.

En nu haasten wij het reeds volle voertuig in. Tasschen en valiezen en

paraplu's worden ons aangereikt, en wij zoeken moeizaam een plaats....

Als wij al wegrijden en nog eens omkijken, zien wij ze staan in den kouden avond, de drie vlak naast elkaar, den kleinen Natale met zijn schelmenoogen en zijn warme hartje, den goeden Pasqua met zijn onnoozel-wijden lach, en de trieste figuur van den schelen kapper, die de eerste dagen wel niemand meer zal hebben om rond te leiden.

Daar staan ze in 't gelid, en heffen den arm tot een afscheidsgroet, en kijken, en kijken ons na, totdat de autobus het wijde plein is afgezwenkt.

Hoe lang zal Pasqua's gelukkige lach nog duren, omdat wij óók hebben omgekeken en ze toegewuifd tot 't laatste toe?

Pasqua, en Natale.... Zou de derde, de schele kapper, misschien Pentacosta hebben geheeten? Wie weet het! De wereld is er absurd genoeg voor.

EINDE

Lijst der afbeeldingen

		Tusschen Bladzijden
I	De bronzen deuren der Kathedraal van Benevento	8
II	Kloosterhof van Santa Sofia te Benevento. - De burcht van Barletta	en
III	Barletta, de Kathedraal. - De zetel van Sant' Elia in S. Nicòla te Bari. - De Burcht van Bari	9
IV	Castel del Monte, het jachtslot van Frederik II	
V	Trani, de Kathedraal	24
VI	Fragment van een der bronzen deuren	en
VII	De afneming van het kruis. - Detail van een dier deuren	25
VIII	Ruvo, de Kathedraal	
IX	Bari, de basiliek van San Nicòla	40
X	Zuidergevel van San Nicòla, voor de restauratie	en
XI	Zuidergevel van den Dom te Bari, ná de restauratie	41
XII	Het absis-venster van Bari's Domkerk	
XIII	Lecce, de basiliek van Santa Croce	56
XIV	Lecce, het domplein. - De kerk van SS. Nicolò e Cataldo	en
XV	Portaal van SS. Nicolò e Cataldo	57
XVI	Twee ‘trozzelle’	
XVII	Otranto, inwendige der Kathedraal	64

XVIII	Fragment van den mozaïekvloer der Kathedraal	en
XIX	De crypt in de Kathedraal	65
XX	Portaal van den Dom te Bitetto	
XXI	Bitonto, inwendige der Kathedraal	72
XXII	Bitonto, de Kathedraal	en
XXIII	Zijgevel der Kathedraal	73
XXIV	Detail der buitengalerij	